

UNIVERSITATEA „ȘTEFAN CEL MARE” DIN SUCEAVA
FACULTATEA DE ȘTIINȚE ECONOMICE ȘI ADMINISTRAȚIE
PUBLICĂ
Școala Doctorală - Domeniul Economie

REZUMATUL
TEZEI DE DOCTORAT

INTERACȚIUNEA ECONOMIE SUBTERANĂ – ECONOMIE OFICIALĂ
ÎN CONTEXT INTERDISCIPLINAR, MULTIFACTORIAL ȘI
INSTITUȚIONAL

Conducător științific:
Prof. univ. dr. Cristian-Valentin HAPENCIUC

Doctorand:
Corneliu-Sorin BAICU

Suceava
2017

Cuprinsul rezumatului tezei de doctorat

Cuprinsul rezumatului tezei de doctorat	2
Cuprinsul tezei de doctorat	3
Cuvinte cheie	6
Introducere, motivație, scop și obiectivele cercetării	7
Prezentarea sintetică a capitolelor tezei de doctorat	12
Contribuții proprii	29
Bibliografie	31

Cuprinsul tezei de doctorat

Introducere

1. Economia subterană - concept compozit, plurivectorial

- 1.1 Economia subterană, delimitări conceptuale, abordarea sinalagmatică a relației stat-cetățean
- 1.2 Anatomia economiei subterane. Structura dihotomică formal-informal
 - 1.2.a Economia subterană din perspectiva dihotomică formal-informal
 - 1.2.b Instrumente-criteriu de analiză: producție–transfer, economie de piață–economie domestică, legal–ilegal, monetar-nemonetar
 - 1.2.c Instrumente-criteriu de analiză: economie vizibilă–economie subterană, comercial–necomercial, monetar-nemonetar, licit-ilicit
 - 1.2.d Instrumente-criteriu de analiză: economie observată–economie neobservată, economic–statistic, înregistrat–neînregistrat, intenție–nonintenție, înregistrat neînregistrat, raportat-subraportat (neraportat), actualizat-neactualizat, exhaustiv–nonexhaustiv, legal – ilegal
- 1.3 Etiologia economiei subterane
 - 1.3.a Abordarea interdisciplinară a etiologiei economiei subterane
 - 1.3.b Sistemul fiscal și cauzalitatea fraudei fiscale
- 1.4 Perspective docimologice privind evaluarea economiei subterane
 - 1.4.a Considerente generale privind metodele utilizate la evaluarea economiei subterane
 - 1.4.b Analiza comparativă a trei metode reprezentative utilizate pentru evaluarea economiei subterane
 - 1.4.b(I) Metoda statistică de estimare bazată pe forța de muncă
 - 1.4.b(II) Modelul MIMIC (Multiple-Indicator-Multiple-Cause)
 - 1.4.b(III) Metoda raportului numerar depozite Guttman
- 2. Economia subterană din perspectiva triadei sociopsihologie, economie, justiție**
 - 2.1 Modelul interactiv Homo Oeconomicus-Homo Sociologicus, premisă de analiză a comportamentelor deviate specifice economiei subterane
 - 2.2 Interferențe sociologice, psihologice și sociopsihologice în arealul economiei subterane
 - 2.3 Considerente privind principalii factori economici de influență ai economiei subterane
 - 2.4 Relația economie subterană – șomaj, inflație, fiscalitate
 - 2.4.1 Relația curba Phillips - economie subterană
 - 2.4.2 Relația legea lui Okun - economie subterană
 - 2.4.3 Relația șomaj-beneficiu de generozitate-economie subterană
 - 2.5 Economia subterană din perspectiva binomului justiție-fiscalitate
 - 2.5.1 Abordarea trihotomică: justiție distributivă – justiție procedurală - justiție retributivă
 - 2.5.1.1 Justiția distributivă
 - 2.5.1.2 Justiția procedurală
 - 2.5.1.3 Justiția retributivă
 - 2.5.2 Justiția penală
 - 2.5.3 Justiția - parte integrantă a teoriei “roții aliniamentelor sociale”

3. Analiza economiei subterane în context multidimensional și multifactorial

3.1 Informalitatea în context istoric și geografic

3.1.1 Informalitatea în context istoric

3.1.2 Informalitatea în context geografic

3.2 Alegerile, veniturile și timpul – factori de influență ai economiei subterane

3.2.1 Modelul fundamental al alegerii

3.2.2 Modelul integrat: overtime, muncă ilicită, muncă oficială

3.2.3 Alegerea, efectul de venit și efectul de substituție în contextul relației ciclice formal-informal

3.3 Factori cvasieconomici și noneconomici de influență ai economiei subterane

3.3.1 Instituțiile

3.3.2 Democrația directă

3.3.3 Libertatea economică

3.3.4 Factorul etnic

3.3.5 Factorul religie

3.3.6 Factorul familie

4. Efecte generatoare și complementare fenomenului economiei subterane

4.1 Antieconomia și piețele ilicite

4.2 Interacțiunea economie socială - economie subterană

4.3 Alcoolul și economia subterană

4.4 Corupția

4.5 Evaziunea fiscală

4.6 Munca la negru - ocuparea forței de muncă în sectorul informal

4.7 Spălarea banilor

5. Cercetări privind tendințele și evoluțiile economiei vizibile în contextul dat de dimensiunea economiei ascunse în țări emergente ale U.E. Comparații și diferențieri: Bulgaria, Cehia, Ungaria, Polonia, România și Slovacia.

5.1 Dinamica economiei ascunse

5.2 Evoluția produsului intern brut, valorii adăugate (agricultură, industrie, servicii) și a formării brute de capital fix

5.3 Evoluția inflației, șomajului, sarcinii fiscale și a forței de muncă salariate

5.4 Evoluția exporturilor, importurilor, investițiilor străine directe și a indicelui libertății economice

5.5 Concluzii

6. Cercetări privind interacțiunea economie subterană – economie oficială în contextul instituțional al politicilor antifraudă și anticorupție

6.1 Interacțiunea economie subterană – valoare adăugată brută în context instituțional (I)

6.1.1 Scopul, obiectivele, indicatorii utilizați și ipotezele de lucru

6.1.2 Metodologia cercetării

6.1.3 Prezentarea contextului instituțional

6.1.3.1 Curtea de Conturi

6.1.3.2 Agenția Națională de Administrare Fiscală și Consiliul Fiscal

6.1.3.3 Oficiul Național de Prevenire și Combatere a Spălării Banilor

6.1.3.4 Inspekția muncii

6.1.3.5 Sistemul Judiciar

6.1.3.6 Poliția Română

6.1.4 Analiza de corelație și regresie

6.1.5 Interpretarea datelor și concluziile cercetărilor (I)

6.2 Valoarea adăugată brută și instituțiile, factori de influență ai economiei ascunse (II)

6.2.1 Scopul, obiectivele, indicatorii utilizați și ipotezele de lucru

6.2.2 Metodologia cercetării

6.2.3 Analiza de corelație și regresie

6.2.4 Interpretarea datelor și concluziile cercetărilor (II)

7. Concluzii, perspective și limitări

7.1 Concluzii finale

7.2 Contribuții personale

7.3 Perspective și limitări

Bibliografie

Anexe

Cuvinte cheie

economie subterană, economie oficială, economie informală, economie neobservată, economie ascunsă, anatomia economiei subterane, etiologia economiei subterane, evaluarea economiei subterane, sociopsihologie economică, relația economie subterană – (șomaj, inflație, fiscalitate), binomul justiție-fiscalitate, curba Phillips, legea lui Okun, informalitatea în context istoric și geografic, alegerile, veniturile și timpul – factori de influență ai economiei subterane, instituții, democrația directă, libertatea economică, factorul etnic, factorul religie, factorul familie, antieconomia, piețele ilicite, interacțiunea economie socială - economie subterană, corupție, evaziune fiscală, munca la negru, ocuparea forței de muncă în sectorul informal, spălarea banilor, produsul intern brut, valoarea adăugată (agricultură, industrie, servicii), formarea brută de capital fix, sarcina fiscală, forță de muncă salariată, exporturi, importuri, investiții străine directe, valoarea adăugată brută, producția de bunuri și servicii, consumul intermediar, Curtea de Conturi, abateri generatoare de venituri suplimentare, abateri generatoare de prejudicii, Agenția Națională de Administrare Fiscală, încasări din executare silită, grad de conformare la declarare, evaziunea fiscală, valoarea adăugată brută în economie neobservată, Oficiul Național de Prevenire și Combatere a Spălării Banilor, rapoarte de tranzacții suspecte, Inspekția muncii, număr de angajatori care foloseau munca nedeclarată, număr de persoane depistate la lucru fără forme legale, valoarea amenzilor aplicate pentru munca nedeclarată, Justiție, sistem judiciar, persoane condamnate definitiv pe categorii de infracțiuni, infracțiuni contra patrimoniului (furt, tâlhărie, delapidare, înșelăciune), infracțiuni de serviciu-total (dare de mită, luare de mită, trafic de influență), Poliția Română, infracțiuni soluționate (total), volumul criminalității, infracțiuni prevăzute de legile speciale.

Introducere, motivație, scop și obiectivele cercetării

Economia subterană, concept multidimensional, compozit și multivectorial a suscitat un deosebit interes din partea cercetătorilor, lumii academice și societății, în ansamblul său. Numeroasele încercări de a analiza morfologia economiei subterane au generat un context epistemologic care impune clarificări și delimitări fundamentate pe criterii și metodologii cât mai convingătoare.

În viziunea cercetătorilor, economiștilor și juriștilor, economia subterană reprezintă un construct teoretic complex, un fenomen cu profunde reverberații sociale și economice. Cele mai multe dintre studii vizează aspectele economice și juridice. Realitatea a demonstrat că perspectivele economice (statistice, la nivel micro sau macro), juridice (fiscal administrative sau fiscal-penale, criminalitatea economico-financiară) s-au dovedit a fi insuficiente și, uneori, incoerente, pentru un fenomen atât de controversat precum cel al economiei subterane.

Complexitatea fenomenului subteran generează numeroase efecte, de cele mai multe ori negative, asupra economiei și societății, impunându-se, în consecință, o abordare multidisciplinară pe criterii științifice. Prezenta teză se dorește a se constitui într-o propunere onestă, care are la bază o interpretare plurivalentă a economiei subterane și a efectelor socioeconomice și juridice generate de aceasta.

Atracția actorilor economici către sfera subterană, ilicită, înțelegerea mecanismelor subtile care determină acest fenomen și devolarea impactului macroeconomic al economiei ascunse asupra valorii adăugate brute (ca element de referință al economiei oficiale) în context instituțional, au constituit factorii determinanți în alegerea domeniului, conducătorului științific și a temei de cercetare.

Concluziile Conferinței Organizației Internaționale a Muncii din 2002 privind termenul de "economie informală" au condus la câteva considerațiuni teoretice interesante; astfel, în unele țări, termenul de "economie informală" se referă la sectorul privat; în alte țări, termenul este considerat sinonim cu "underground/subterană", "umbră" sau economie "gri", perpetuând astfel confuzia terminologică ce persistă în rândul cercetătorilor.¹ Van Eck² a întocmit încă din 1987 o listă cu aproximativ 30 de termeni care sunt folosiți ca sinonimi sau apropiați ca semnificație și conținut cu economia subterană (underground economy). Definirea acestor termeni necesită, uneori, adevărate exerciții de hermeneutică, dată fiind multitudinea de contexte, sensuri, forme și conținuturi în care pot fi regăsiți. De altfel, este aproape unanim recunoscut faptul că, fiecare din acești termeni sunt definiți în mod particular și specific, de către fiecare autor în studiile realizate - în funcție de demersurile metodologice și scopurile urmărite. În cadrul prezentei lucrări vom utiliza atât termenul de economie subterană, cât și ceilalți termeni consacrați în literatura de specialitate. Am pornit de la premisa că tot ceea ce nu reprezintă *economie oficială* este definit prin termenul *economie subterană* (activități legale și ilegale, nedecarate și neînregistrate economic și statistic) și *sinonimele sale*.

Teza de doctorat cu titlul „Interacțiunea economie subterană – economie oficială în context interdisciplinar, multifactorial și instituțional” a fost inspirată de realitatea socio-economică existentă în România. Contextul instituțional oferit este acela al politicilor antifraudă și

¹ILO (2002), "Conclusions concerning decent work and the informal economy ", International Labour Conference, 90th Session (Geneva, 2002), disponibil pe <http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc90/pdf/pr-25res.pdf>, (accesat la 14.08.2015)

²Van Eck Robert (1987), *Secondary Activities and the National Accounts*, Central Bureau of Statistics, Voorburg

anticorupție care au animat statul, guvernarea și sistemul politic, în ultimii zece ani.

Tema tezei de doctorat este reprezentată de morfologia, etiologia și formele de manifestare ale economiei paralele și influențele generate la nivel macroeconomic de economia neoficială asupra valorii adăugate brute pe fondul exercitării atribuțiilor de îndrumare, control, verificare și sancționare (administrativă, fiscală sau penală) ale principalelor instituții (Agenția Națională de Administrare Fiscală, Curtea de Conturi, Oficiul Național de Prevenire și Combatere a Spălării Banilor, Inspekția Muncii, Justiție – Sistem judiciar, Poliția Română) din România. Alegerea temei este motivată de utilitatea și necesitatea abordării, dintr-o perspectivă multifactorială și interdisciplinară, a interacțiunii dintre economia oficială și economia neoficială. Valențele originale, complexitatea și dificultatea temei de cercetare își găsesc sursa tocmai în eterogenitatea opțiunilor de cercetare, în problematica temei alese și în agregarea sinergică a conceptelor de: economie subterană, interdisciplinaritate, model integrativ, instituționalism, valoare adăugată brută (direct sau indirect, prin elementele sale componente).

Scopul lucrării derivă din răspunsurile la întrebările „Se poate vorbi de o abordare unisectorială sau unidimensională (strict economică) a economiei subterane? Dacă răspunsul este nu, care sunt direcțiile propuse pentru abordarea economiei subterane? Interacțiunea economie oficială-economie neoficială are vreun impact macroeconomic asupra valorii adăugate brute? Instituțiile, privite ca factor etiologic și regulator al sectorului subteran, pot influența valoarea adăugată brută?” Astfel, obiectivul principal este reprezentat de identificarea influențelor biunivoce dintre economia ascunsă și valoarea adăugată brută (direct sau indirect prin elementele sale: consum intermediar și producția de bunuri și servicii) într-un cadru în care se pornește de la premisa că statul și instituțiile sale dețin un rol important.

Pentru atingerea obiectivului principal s-au urmărit o serie de etape preliminare, materializate prin intermediul *obiectivelor secundare* ale cercetării: delimitarea conceptuală, analiza morfologică, etiologică și docimologică a fenomenului economiei subterane prin intermediul unor instrumente-criteriu de analiză; identificarea unui model interactiv sociopsihologic pentru analiza comportamentelor deviate specifice economiei subterane; identificarea și analizarea principalilor factori economici, cvasieconomici și noneconomici de influență ai economiei subterane; stabilirea și caracterizarea contextului multidimensional și multifactorial de analiză a economiei subterane; identificarea și analiza efectelor generatoare și complementare ale fenomenului economiei subterane; determinarea influențelor instituționale unisectoriale asupra consumului intermediar; analiza criminalității privită ca factor de influență a valorii adăugate brute.

Obiectivele lucrării s-au concretizat în cele șapte capitole ale tezei, dispuse într-o succesiune logică, care răspund scopului și obiectivelor tezei, și anume, generarea de concluzii fundamentate științific pe problematica cercetată.

Procesul de elaborare al acestei teze de doctorat a impus un demers științific complex, a vizat o arie tematică bine definită, urmărind atât dezvoltarea teoriei în domeniile: economie subterană și economie oficială (valoarea adăugată brută), cât și aducerea unei contribuții la literatura de specialitate ca urmare a unei abordări interdisciplinare și multidimensionale.

Perspectiva teoretică a avut ca punct de plecare studiile și analizele unor autori consacrați în domeniu. În continuarea acestor opinii s-a încercat și expunerea unor puncte de vedere personale, analize și propuneri cu privire la ariile din tematica abordată.

În Capitolul 1, *Economia subterană concept compozit, plurivectorial*, au fost abordate aspecte ce țin de delimitările conceptuale, abordarea sinalagmatică a relației stat-cetățean,

anatomia economiei subterane (structura dihotomică formal-informal, instrumentele-criteriu de analiză), etiologia economiei subterane (abordarea interdisciplinară a etiologiei economiei subterane), perspective docimologice privind evaluarea economiei subterane (analiza comparativă a trei metode reprezentative utilizate pentru evaluarea economiei subterane). În cadrul acestui capitol s-a realizat o trecere în revistă a principalelor curente care au încercat să definească economia subterană. Prin propunerea utilizării instrumentelor-criteriu de analiză s-a dorit o devoalare a caracterului compozit al acestui fenomen. Analiza etiologiei economiei subterane s-a efectuat din perspectivă multidisciplinară, argumentând, astfel, într-un mod implicit, caracterul compozit și plurivectorial al activităților care compun sfera neoficială. Perspectiva docimologică a economiei subterane a fost subliniată printr-o analiză comparativă a trei metode de estimare, ocazie cu care s-au expus și câteva puncte de vedere personale.

Capitolul 2. *Economia subterană din perspectiva triadei sociopsihologie, economie, justiție*, și-a propus să aducă în prim plan: elemente de sociopsihologie economică (modele interactive și teorii care încearcă să explice nonconformarea fiscală și comportamentul contribuabilului ("actor economic" pe scena economiei neoficiale); relația economie subterană – șomaj, inflație, fiscalitate, mediată de către curba Philips, legea lui Okun și beneficiul de generozitate; binomul justiție-fiscalitate prin intermediul abordării trihotomice: justiție distributivă – justiție procedurală - justiție retributivă. Acest capitol se dorește a se constitui într-o pledoarie pentru o analiză macroeconomică a fenomenului, utilizând ca vehicule, microanalize și teorii micro-economice/sociologice sau juridice.

Ca o continuare firească a capitolului precedent, Capitolul 3. *Analiza economiei subterane în context multidimensional și multifactorial*, își propune să deoaleze caracterul multidimensional și multifactorial în care fenomenul subteran se dezvoltă și coexistă cu sfera oficială. În cadrul capitolului s-au tratat următoarele secțiuni: informalitatea în context istoric și geografic; alegerile, veniturile și timpul – factori de influență ai economiei subterane; factori cvasieconomici și noneconomici de influență ai economiei subterane (instituțiile, democrația directă, libertatea economică, factorul etnic, factorul religie, factorul familie).

Economia subterană produce efecte, de cele mai multe ori negative, care perturbă viața economică și socială. În dubla sa calitate de fenomen cauză și fenomen efect, economia subterană reprezintă o provocare pentru mediul politic, academic sau societate, la modul general. Capitolul 4. *Efecte generatoare și complementare fenomenului economiei subterane*, a propus câteva direcții de analiză, de actualitate: antieconomia și piețele ilicite, relația economie socială - economie subterană, alcoolul și economia subterană, corupția, evaziunea fiscală, munca la negru - ocuparea forței de muncă în sectorul informal, spălarea banilor. Analiza piețelor ilegale a constituit o bună platformă de plecare pentru cercetările din capitolul 6, prin abordarea chestiunilor referitoare la introducerea de bunuri și servicii de pe piața subterană în economia oficială și efectele generate asupra consumurilor intermediare și a valorii adăugate brute.

În cadrul capitolului de cercetare nr. 5 *Cercetări privind tendințele și evoluțiile economiei vizibile în contextul dat de dimensiunea economiei ascunse în țări emergente ale U.E. Comparații și diferențieri: Bulgaria, Cehia, Ungaria, Polonia, România și Slovacia* a fost analizată evoluția comparativă a economiei ascunse și a economiei oficiale prin intermediul unor indicatori specifici, reprezentativi din cele șase țări selectate, și anume: produsul intern brut, valoarea adăugată (agricultură, industrie, servicii), formarea brută de capital fix, inflație, șomaj, sarcina fiscală, forța de muncă salariată, exporturile, importurile, investițiile străine directe și indicele libertății economice.

În capitolul al șaselea, intitulat *Cercetări privind interacțiunea economie subterană – economie oficială în contextul instituțional al politicilor antifraudă și anticorupție*, s-au realizat patru cercetări complementare, fiecare având obiective derivate din scopul principal al lucrării.

Primul studiu (I) reprezintă o cercetare cantitativă, iar obiectivul general a constatat în analiza impactului economiei subterane (având ca vectori de analiză, evaziunea fiscală și valoarea adăugată brută în economia neobservată) și a instituțiilor (definite prin indicatori care exprimă acțiunile de control, verificare și sancționare)³ asupra valorii adăugate brute (VAB) (exprimată prin elementele sale componente producția de bunuri și servicii (PBS) și consumurile intermediare (CI)).⁴

Cea de a doua cercetare (II) și-a propus să identifice modalitatea de interacțiune și natura influențelor dintre economia vizibilă (exprimată prin VAB-ul oficial), pe de o parte, și economia subterană în contextul instituțional creat de politicile antifraudă și anticorupție, pe de altă parte. Obiectivul general a constatat în analiza influențelor pe care VAB și acțiunile de control, verificare și sancționare, efectuate de către stat prin cele mai reprezentative instituții ale sale (Agenția Națională de Administrare Fiscală, Curtea de Conturi, Oficiul Național de Prevenire și Combatere a Spălării Banilor, Inspectia Muncii, Justiție – Sistem judiciar, Poliția Română) le exercită asupra economiei ascunse.

Amprenta personală s-a manifestat pe tot parcursul tezei prin realizarea de sistematizări și analize pertinente, serios argumentate, într-o manieră proprie, ale unor noțiuni și concepte teoretice preluate din literatura de specialitate. Analizele și interpretările proprii au constituit bornele-reper și premisele necesare înțelegerii relației dintre economia subterană și economia oficială în context multidimensional și macroeconomic.

Elaborarea prezentei teze de doctorat a reprezentat un demers științific complex care a avut la bază o arie tematică bine conturată (care a permis dezvoltarea unor raționamente valide și serios argumentate în contextul teoriei care privește economia subterană) și a avut ca premisă asumarea onestă a demersului de identificare a unor soluții, corelații și cauzalități între fenomenele economice, sociale sau juridice care influențează sau sunt influențate de sfera

³**Curtea de Conturi:** Abateri generatoare de venituri suplimentare – AGVS (milioane lei); Abateri generatoare de prejudicii – AGP (milioane lei); Entități verificate – EV (număr); **Agencia Națională de Administrare Fiscală – ANAF:** Încasări din executare silită – IES (milioane lei); Grad de conformare la declarare – GC (%); Evaziunea fiscală – EF (milioane lei); **Consiliul Fiscal:** Valoarea adăugată brută în economia neobservată – VABEN (milioane lei); **Oficiul Național de Prevenire și Combatere a Spălării Banilor – ONPCSB:** Rapoarte de tranzacții suspecte – RTS (număr); **Inspectia muncii:** Număr de angajatori care foloseau munca nedeclarată – NAMN (număr); Număr de persoane depistate la lucru fără forme legale – NPDLFFL (număr); Valoarea amenzilor aplicate pentru munca nedeclarată – VAAMN (mii lei); **Justiție – Sistem judiciar:** Persoane condamnate definitiv pe categorii de infracțiuni - Total PC (număr); Infracțiuni contra patrimoniului - total (furt, tâlhărie, delapidare, înșelăciune) – PCIP (număr); Infracțiuni de serviciu-total (dare de mită, luare de mită, trafic de influență) - PCIS (număr); **Poliția Română:** Infracțiuni soluționate (total) - IS (număr); Volumul criminalității privind infracțiunile sesizate – VCIS (infracțiuni la 100 mii de loc.); Infracțiuni prevăzute de legile speciale - ILS (număr).

⁴Metoda producției: $PIB = VAB + IP - SP$, unde: **PIB** – produs intern brut; **VAB** = valoarea adăugată brută la preț de bază; **IP** = impozitele pe produs; **SP** = subvențiile pe produs;

VAB = PBS – CI; Valoarea adăugată brută este soldul contului de producție, reprezentând valoarea nou creată în procesul de producție; Producția de bunuri și servicii (**PBS**) este o activitate efectuată sub controlul, responsabilitatea și administrarea unei unități instituționale care utilizează resurse reprezentate de *forța de muncă, capital, bunuri și servicii* pentru a produce *bunuri și servicii*; Consumul intermediar (**CI**) este reprezentat de *bunurile și serviciile* utilizate ca resurse în cursul unui proces de producție, excluzând activele fixe al căror consum este înregistrat ca un consum de capital fix și care sunt fie transformate, fie consumate în procesul de producție.

$VAB = f(PBS, CI)$

subterană. Efectuarea unor analize comparative internaționale, identificarea unor particularități, exprimarea unor puncte de vedere personale au completat întregul tablou al cercetării.

Referitor la metodologia cercetării, a fost utilizată o paletă largă de modalități de investigare: *analiza, observația, inducția, deducția, explicația causală, sinteza, comparația, clasificarea*. Elaborarea lucrării a presupus parcurgerea următoarelor etape: *documentarea* (consultarea literaturii de specialitate și identificarea lucrărilor reprezentative din aria studiată, precum și consultarea rapoartelor, studiilor și analizelor care vizează instituțiile cu atribuții directe sau conexe tematicii cercetate) și *cercetarea faptelor empirice* (studierea, interpretarea, analiza datelor și informațiilor din realitatea economică).

Elaborarea *concluziilor generale*, exprimarea unor opinii și idei cu caracter de propuneri și contribuții proprii și evidențierea limitelor cercetării au finalizat, ca o consecință logică, întregul demers științific.

Prezentarea sintetică a capitolelor tezei de doctorat și concluziile finale

Tema cercetării este de actualitate, rezonând cu multiplele încercări ale statului, prin intermediul instituțiilor sale, de a crea un cadru propice pentru o dezvoltare economică și socială pe baze oneste și sănătoase. Studiarea economiei subterane în contextul oferit de abordarea interdisciplinară a fenomenelor economice, de rolul și importanța instituțiilor și de procesul de constituire a valorii adăugate brute, reprezintă tema centrală a lucrării.

Această parte a lucrării, cu valențe de epilog, încearcă să surprindă esența cercetării noastre, fără a omite aspecte sau chestiuni relevante.

Prezentarea cercetare și-a propus să studieze tipurile de interacțiune și mecanismele de influențare reciprocă dintre economia subterană (analizată în contextul multifactorial oferit de capitolele I-IV) și valoarea adăugată brută, ca element central al produsului intern brut, în circumstanțele instituționale create de politicile antifraudă și anticorupție din România, în perioada 2004-2014. Pentru a adăuga un plus de valoare lucrării noastre s-a efectuat o cercetare specifică a principalilor indicatori care vizează instituțiile care au un rol important în implementarea politicilor antifraudă și anticorupție.

Structurarea tezei pe șapte capitole și succesiunea lor firească, unitară, dau consistență demersului cercetării și crează suportul general pentru înțelegerea fenomenelor informale și a interacțiunii acestora cu sectorul formal prin intermediul valorii adăugate brute și a elementelor sale componente. Investigația noastră s-a axat pe delimitări conceptuale și explicații științifice care au avut ca bază: studii relevante și serios argumentate din literatura de specialitate; datele statistice de la Institutul Național de Statistică și Studii Economice din România; analiza rapoartelor de activitate din perioada 2004-2014 ale următoarelor instituții: Agenția Națională de Administrare Fiscală, Curtea de Conturi, Oficiul Național de Prevenire și Combatere a Spălării Banilor, Inspectia Muncii, Ministerul Justiției, Poliția Română. Abordarea unei teme de cercetare atât de controversate și mult discutate ar putea reprezenta o bună oportunitate pentru folosirea acestora de către factorii decidenți și instituțiile interesate.

În Capitolul 1, *Economia subterană concept compozit, plurivectorial* au fost prezentate, într-o succesiune logică și unitară, aspecte privind: delimitările conceptuale, abordarea sinalagmatică a relației stat-cetățean; anatomia economiei subterane din perspectiva dihotomică formal-informal; etiologia economiei subterane; perspective docimologice privind evaluarea economiei subterane. Studiarea literaturii de specialitate relevante privind devalorarea fenomenului subteran a condus la identificarea și inventarierea unor instrumente-criteriu de analiză: producție-transfer, economie de piață-economie domestică, legal-ilegal, monetar-nemonetar; economie vizibilă-economie subterană, comercial-necomercial, monetar-nemonetar, licit-ilicit; economie observată-economie neobservată, economic-statistic, înregistrat-neînregistrat, intenție-nonintenție, înregistrat-neînregistrat, raportat-subraportat (neraportat), actualizat-neactualizat, exhaustiv-nonexhaustiv, legal – ilegal. Etiologia economiei subterane a fost privită prin prisma factorilor cauzali și pe fondul unei abordări interdisciplinare. Cauzalitatea fraudei fiscale și sistemul fiscal au constituit pretexte de analiză a economiei subterane. Perspectivele docimologice privind evaluarea economiei subterane au fost susținute consistent de analiza comparativă a trei metode reprezentative utilizate pentru evaluarea economiei subterane (metoda statistică de estimare bazată pe forța de muncă, modelul MIMIC (Multiple-Indicator-Multiple-Cause), metoda raportului numerar depozite Guttman), prilej cu care s-au identificat

punctele forte, dar și cele vulnerabile ale metodelor de estimare.

Capitolul 2 *Economia subterană din perspectiva triadei economie, sociopsihologie, justiție* a încercat să scoată în relief: elemente de sociopsihologie economică (modele interactive și teorii care încearcă să explice nonconformarea fiscală și comportamentul contribuabilului - actor economic pe scena economiei neoficiale); relația explicită economie subterană – șomaj, inflație, fiscalitate sau implicită, mediată de către curba Philips, legea lui Okun și beneficiul de generozitate; binomul justiție-fiscalitate prin intermediul abordării trihotomice: justiție distributivă – justiție procedurală - justiție retributivă.

Finalitatea și demersul explicării economiei subterane, având ca instrument de analiză comportamentul deviant, constă în succesul agregării diferitelor concepte și direcții științifice într-un model integrativ, abstract, capabil să suporte analizele cauzale ale economiei subterane. În cadrul contractului social Contribuabil – Stat, contribuabilul este privit ca titularul obligației de plată a taxelor și impozitelor. În măsura în care contribuabilul își execută obligația, spunem despre acesta că are un comportament model. În măsura în care contribuabilul nu își execută obligația, spunem despre acesta că are un comportament deviant. În măsura în care nu își achită obligațiile și se implică în activități specifice economiei subterane, (trafic de droguri, prostituție, contrabandă etc.) spunem despre acesta că este “actor” (subiect) al economiei subterane.

Modelul interdisciplinar (economic, sociologic, psihologic) înfățișează interdependențele și subliniază că abordările monocauzale și unilaterale nu sunt suficiente în studierea și explicarea acestui fenomen. Psihologia, sociopsihologia și sociologia pot explica fapte și lucruri care nu sunt înțelese de economia clasică, pură.

Un guvern rațional trebuie să țină seama de interdependențele dintre economia subterană și binomul fiscalitate (impozitare) - inflație pentru finanțarea cheltuielilor sale. Referitor la impactul economiei subterane asupra politicilor monetare și fiscale se știu puține lucruri, iar chestiunile cunoscute sunt controversate și intens comentate. Este cunoscut faptul că economia subterană reduce baza de impozitare reducând astfel beneficiul marginal al perceperii impozitelor. Având în vedere efectul asupra bazei de impozitare, ar fi mai rațional, în opinia noastră, ca guvernele să se focuseze mai puțin pe impozite și mai mult asupra inflației, dacă ponderea economiei subterane este mai mare. Ratele mari ale șomajului pot reprezenta un factor important în ceea ce privește extinderea sectorului informal, în special în țările în curs de dezvoltare. Șomajul și lipsa de ocupare sunt echivalente cu lipsa veniturilor și surselor necesare traiului de zi cu zi. Prin urmare, având aceste premise ale șomajului, oamenii sunt stimulați pentru a participa la activitățile informale. Șomajul dezvăluie, totodată, situația economică nedorită din societate, creșterea șomajului putând fi însoțită de recesiune și scăderea nivelului activităților economice din ambele sectoare, formal și informal.

Un factor care contribuie la prelungirea duratei șomajului este nivelul beneficiului de generozitate (sistemul de securitate și protecție socială oferit de către stat). Factorul generozitate combinat cu ușurința cu care un șomer poate participa la economia subterană determină alegerea statului de șomer și durata șomajului. Totodată, un sistem generos de securitate socială poate oferi un nivel de sprijin pentru un venit mai consistent, incluzând aici și veniturile din economia subterană.

În urma analizei efectuate privind factorii șomaj, inflație și fiscalitate, considerăm că luarea în considerare a acestor factori este esențială. Pe de altă parte, cel puțin în cazul României, se impune o abordare prudentă privind relația directă, indirectă sau cauzalitățile uni sau bidrecționale dintre aceste variabile și economia subterană. Metodologia, modelele matematice

folosite, contextul economic și social pot genera un cadru de interpretare care vizează aspectele specifice cercetării respective, dar care nu pot fi întotdeauna generalizate sau extrapolate.

În accepțiunea noastră, binomul justiție-fiscalitate are valențe multifactoriale apte să radiografeze etiologia comportamentului fiscal și morfologia economiei subterane. Astfel, interacțiunea justiție-fiscalitate poate fi privită ca: 1. factor mediator între coerciția exercitată de către stat și obligația morală de plată a contribuabililor; 2. factor de influență, prin asigurarea unui cadru instituțional capabil să descurajeze activitățile ilicite; 3. factor de tranziție din sectorul informal în sectorul formal prin intermediul unui set de reglementări și legi viabile, acceptate de cetățeni, accentuând astfel latura legalistă a relației formal-informal în detrimentul curentelor dualiste și structuraliste. Abordarea trihotomică justiție distributivă – justiție procedurală – justiție retributivă subliniază rolul unui sistem de taxare echitabil privit ca o interfață dintre stat (element reglementator și coercitiv) și contribuabil (posibil element fraudator). Descifrarea comportamentului fiscal în perimetrul descris de justiția penală (strategii de constrângeri) și sociopsihologia economică (posturi motivaționale incluse într-un model de conformare fiscală) a întregit analiza economiei subterane din perspectivă juridică. Pledoaria pentru necesitatea utilizării binomului justiție-fiscalitate ca instrument de analiză a comportamentului fiscal și a economiei subterane, se înscrie într-unul din demersurile necesare pentru înlăturarea percepției greșite că justiția și fiscalitatea reprezintă simple instrumente de colectare a taxelor și impozitelor.

Caracterul multidimensional și multifactorial este puternic subliniat în analizele incluse în Cap 3 *Analiza Economiei subterane în context multidimensional și multifactorial*.

Geneza și evoluția conceptului de informalitate în context istoric și geografic oferă cel mai bun pretext de analiză. Dimensiunile istorică și geografică sunt cele care întregesc portretul cu puternice accente economice ale fenomenului subteran.

Paradigma alegeri-set de oportunități-constrângeri (buget+timp) a constituit un bun pretext de analiză a modelul fundamental al alegerii ca factor de influență a economiei subterane. Alegerea pentru activități din economia subterană, la fel ca și în economia oficială, poate fi influențată de oportunități, stimulente sau informații, dar poate fi și rezultatul unor efecte economice, cum ar fi efectele de venit sau de substituție.

Studiile empirice au arătat că dimensiunea economiilor subterane este influențată, în principal, de calitatea instituțiilor, iar ponderea economiei subterane din venitul național este cu atât mai mare cu cât există mai multă corupție și statul de drept este slab. Instituțiile mai bune sunt asociate cu o pondere semnificativ mai mică a economiei subterane. În plus, instituțiile pot genera, direct sau indirect, un cadru de reglementare propice dezvoltării sau diminuării sectorului informal.

Referitor la democrația directă, studiile au arătat că aceasta are un efect negativ, important, asupra nivelului de activitate a economiei subterane, iar acest efect este neliniar și depinde, de asemenea, de magnitudinea/mărimea districtului/circumscripției.

Indicele libertății economice reprezintă un ghid excelent pentru a identifica relația dintre activitatea economică informală și libertatea economică. Studiile au identificat o corelație pozitivă între cei doi factori, economia informală și indicele de libertate economică. Economia subterană poate reprezenta un model generator de conflicte etnice, fiind utilizată ca instrument de analiză prin luarea în considerare a formelor sale de manifestare, pentru a evalua cauzalitățile și efectele asupra comportamentului conflictual. S-a observat, în cadrul contextual oferit de diversitatea etnică, că economia subterană moderează (în economiile în tranziție) efectul de

recunoaștere a oportunităților prin creșterea probabilității persoanelor de a intra în antreprenoriat; pe măsură ce crește economia subterană în mărime, efectul pozitiv de recunoaștere a oportunităților devine mai puternic.

Ipoteza “caeteris paribus”- cu cât este mai mare religiozitatea populației, cu atât mai mare ar trebui să fie economia subterană a unei țări - a găsit răspunsuri valide și pertinente în literatura de specialitate. Țările cu mai mulți cetățeni religioși au economii subterane mai mari. Se presupune că *religiozitatea și normele religioase simplifică tranzacțiile informale* prin furnizarea de alternative sau substituind, uneori, cadrul juridic și normele contractuale de executare asigurate de către stat, prin instituțiile sale. Dimensiunea economiei subterane ar trebui să difere de la o țară la alta în funcție de tipul specific de religie. Țările dominate de protestantism sunt asociate cu economii subterane mai mici, în comparație cu țările creștine ortodoxe, de asemenea, toate celelalte religii par să favorizeze economiile subterane mai mici în comparație cu creștinismul ortodox. *Apreciem, totuși, că rezultatele studiilor (care păcătuiesc uneori printr-o generalizare excesivă) privind relația religie-economie subterană necesită o abordare mai prudentă, care să țină seama de specificul și particularitățile fiecărei țări.*

Cercetările din ultimii ani au subliniat faptul că legăturile de familie reprezintă unul din factorii importanți de influență ai economiei subterane. Pentru înțelegerea și explicarea fenomenului economiei subterane, pe lângă luarea în considerare a factorilor etiologici așa-zis “clasici”, cum ar fi, povara fiscală, ratele de impozitare, ar trebui luați în considerare și o serie de alți factori subiectivi, noneconomici, cum ar fi, puterea legăturilor de familie, moralitatea, gradul de încredere în instituții și politică.

Capitolul 4 *Efecte generatoare și complementare fenomenului economiei subterane* a propus câteva direcții de analiză.

În cazul piețelor ilegale, privite ca efect generator, tranzacțiile sunt efectuate în condiții de incertitudine și de ezitare și cu influențe asupra valorii schimburilor și a competiției. În opinia noastră, aceste din urmă două coordonate participă și ele la distorsionarea valorii adăugate brute și au reprezentat unele din premisele de la care s-au efectuat cercetările din capitolul 6.

Economia socială oficială interacționează cu economia informală prin utilizarea inițială a capitalului social și prin generarea de legături între diverse forme de capital. Economia subterană se bazează mai mult pe asamblarea mecanică a capitalului social, în timp ce dezvoltarea unei economii sociale formale necesită rețelele de încredere, reciprocitate, legături cu alte grupuri și instituții, relații sociale și economice care sunt fundamentate pe norme și valori recunoscute de societate. În opinia noastră, relația dinamică dintre economia subterană și cea socială ar trebui să se canalizeze asupra aspectelor ce țin de norme, valori, coeziune și încredere între indivizi și să aibă ca finalitate “formalizarea” (intrarea în legalitate) a activităților informale.

Taxele mari, plus eventualele costuri de producție, aplicate alcoolului nu sunt neapărat bune pentru sănătatea publică deoarece pot încuraja produsele contrafăcute (alcool surogat care conține niveluri periculoase de metanol, izopropanol și alte substanțe chimice care provoacă hepatită toxică, orbire și moarte). Pe de altă parte, diminuarea ofertei ilicite de alcool prin reduceri fiscale va reduce, probabil, veniturile fiscale nete din alcool. Dilema - taxe mari, taxe mici, aduce în prim plan problema prioritizării politicilor economice, sociale și fiscale. Prin urmare, accentul nu trebuie pus pe maximizarea veniturilor fiscale (rezolvă problemele pe termen scurt și prezintă riscuri semnificative), ci pe combaterea economiei subterane (trafic de droguri, prostituție, violență, spălarea de bani, terorism). Contrabanda și contrafacerea de alcool

sunt strâns legate de alte activități ilegale. În opinia noastră, problema primordială este aceea a descurajării și limitării producției neînregistrate și abia apoi aceea legată de preț.

Relația de cauzalitate reciprocă dintre activitățile specifice economiei neoficiale și corupție este evidentă și a fost îndelung comentată de către mediul academic, instituțiile internaționale și numeroși autori. Un sector informal impetuos, caracterizat prin fluxuri financiare ilicite și opacitate cronică, generează, aproape întotdeauna, un teren fertil pentru prosperarea corupției; la rândul său, corupția asigură un mediu propice pentru activitățile economice ilicite. Legătura dintre informalitate și corupție se transformă într-un cerc vicios, activitățile ilicite contribuie la deteriorarea structurii de stat și a economiei oficiale, iar un stat slab, vlăguit de corupție, facilitează traficul și spălarea de bani murdari.

Unele studii utilizează conceptul de *evaziune fiscală „pură”* (în sensul că nu sunt luate în considerare activitățile ilegale sau activitățile informale casnice sau voluntare; accentul fiind pus pe activitățile economice neraportate sau subraportate, care privesc capitalul și/sau veniturile din muncă interne sau din străinătate). Având în vedere ponderile mici ale evaziunii fiscale „pure” în PIB (în medie 5,8% din PIB, pentru România, în perioada 2000-2014), chiar și cu limitările sale conceptuale și statistice, ne exprimăm unele rezerve privind ordinul de mărime.

Înțelegerea dinamicii economiei subterane nu se poate face în absența înțelegerii pieței forței de muncă și a ocupării forței de muncă informale. Taxarea indirectă și povara fiscală pe venitul personal pot fi influențate de guvern printr-un set de măsuri de politică fiscală. De asemenea, guvernul poate influența șomajul (chiar și prin măsuri de politică economică de esență keynesiană), poate încerca să îmbunătățească competitivitatea țării și creșterea cererii externe. Toate aceste măsuri pledează pentru o implicare mai activă a guvernului, cu scopul stimulării economiei oficiale, dezvoltării antreprenoriatului, reducerii șomajului și, nu în ultimul rând, pentru reducerea dimensiunii economiei subterane prin diminuarea muncii nedeclarate.

Economia subterană este legată structural de spălarea banilor prin tipurile și categoriile de activități aparent legale și ilegale care au ca finalitate infraționalitatea și eludarea legii în vederea nedeclarării veniturilor autorităților fiscale. Cu alte cuvinte, în spatele binomului economie subterană-spălarea banilor se află infraționalitatea sub diversele sale forme de manifestare.

Capitolul de cercetare nr. 5 *Cercetări privind tendințele și evoluțiile economiei vizibile în contextul dat de dimensiunea economiei ascunse în țări emergente ale U.E. Comparații și diferențieri: Bulgaria, Cehia, Ungaria, Polonia, România și Slovacia* a evidențiat evoluția comparativă a economiei ascunse și a economiei oficiale prin intermediul unor indicatori specifici (produsul intern brut, valoarea adăugată (agricultură, industrie, servicii), formarea brută de capital fix, inflație, șomaj, sarcina fiscală, forța de muncă salariată, exporturile, importurile, investițiile străine directe și indicele libertății economice). Cercetarea binomială, de tip formal-informal (economie vizibilă-economie ascunsă), a generat o serie de concluzii prin care s-au evidențiat o serie de aspecte particulare sau specifice spațiului economic est-european:

- Referitor la ponderea (%) economiei ascunse în PIB (tabelul 1), în perioada 1999-2014, se poate observa că, valorile cele mai mari, respectiv, 35,9%, le-au înregistrat România, în 2002 și Bulgaria, în 2003. Din rândul țărilor care au aderat în primul val, Polonia și Ungaria înregistrează cele mai mari valori, ambele depășind constant 20% din PIB. Interesant de remarcat este faptul că ambele țări au înregistrat valori maxime chiar în anul 2003, anterior aderării din 2004, Polonia (27,7%) și Ungaria (25,0%). Cehia și Slovacia au pornit de la 17,7 % și, respectiv, 16,7% în 1999, ajungând la valori de 15,3% în 2014, pentru Cehia, și 14,6% pentru Slovacia -

țara cu cel mai scăzut nivel din rândul țărilor care au fost supuse analizei. Spre deosebire de Bulgaria, în cazul României, începând cu anul 2008, nivelul ponderii economiei ascunse din PIB a coborât sub pragul *psihologic* de 30%, ajungând la un minim istoric pentru perioada analizată, de 28,1% , în anul 2014.

Tabelul 1 Economia ascunsă (% din PIB)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Bulgaria	35,0	34,8	34,9	35,0	35,9	35,3	34,4	34,0	32,7	32,1	32,5	32,6	32,3	31,9	31,2	31,0
Cehia	17,7	18,1	17,7	17,9	19,5	19,1	18,5	18,1	17,0	16,6	16,9	16,7	16,4	16,0	15,5	15,3
Ungaria	23,0	22,8	23,2	23,3	25,0	24,7	24,5	24,4	23,7	23,0	23,5	23,3	22,8	22,5	22,1	21,6
Polonia	25,9	26,0	26,1	26,1	27,7	27,4	27,1	26,8	26,0	25,3	25,9	25,4	25,0	24,4	23,8	23,5
România	35,6	35,6	35,8	35,9	33,6	32,5	32,2	31,4	30,2	29,4	29,4	29,8	29,6	29,1	28,4	28,1
Slovacia	16,7	16,5	16,9	17,1	18,4	18,2	17,6	17,3	16,8	16,0	16,8	16,4	16,0	15,5	15,0	14,6

Sursa: (Schneider Friedrich, Raczkowski Konrad, Mróz Bogdan, 2015, p.45; Schneider Friedrich, Buehn Andreas, 2009, p. 24)

Ponderile relativ mari ale economiei ascunse ale țărilor analizate subliniază faptul că economia paralelă este profund înrădăcinată în spațiul ex-comunist. Altfel spus, este posibil ca o parte din etiologia și formele de manifestare ale sectorului subteran să-și aibă originile în incapacitatea subiecților economici de a se adapta la o economie de piață funcțională și la un alt sistem social.

- Țările cu cea mai mare pondere a economiei ascunse în PIB, respectiv, România și Bulgaria, au și cea mai mare pondere a valorii adăugate a agriculturii din PIB.

- Referitor la ponderea valorii adăugate industrie în PIB, observăm că atât România, cât și Bulgaria (țările cu cea mai mare pondere a economiei ascunse în PIB) au avut cele mai mici valori, respectiv, 25,1% în 1999 și 27,2% în 2014, pentru Bulgaria, și 28,1% în 1999 și 28,1 % în anii 1999 și 2014, pentru România.

- În anul 2014, țările care au cea mai mare pondere în PIB a economiei ascunse ocupă și primele 2 poziții în clasamentul ponderii valorii adăugate servicii, respectiv, prima poziție, Bulgaria cu 67,6%, pe a doua poziție fiind România cu 66,5%.

- Cehia, Ungaria, Polonia și Slovacia, care au și cele mai mici economii ascunse, au înregistrat în 2014 valori ale ponderii în PIB a formării brute de capital fix mai mici decât în anul 1999.

- Tendința de diminuare a ponderii formării brute de capital fix poate este legată, cel puțin în cazul unor țări ca Bulgaria și România, de o scădere a ponderii economiei ascunse.

- În anul 2014 cele mai mici ponderi ale exportului de bunuri și servicii în PIB au fost înregistrate în Bulgaria, de 65,1% și România, de 41,2%; ambele țări având și cele mai mari ponderi ale economiei ascunse în PIB; Slovacia, țara cu cea mai mare pondere a exporturilor în PIB în anul 2014, a înregistrat și cea mai scăzută pondere a economiei ascunse.

- Pentru anul 2014, la fel ca în situația exporturilor, aceleași țări, și anume, Bulgaria (66%) și România (41,5%) înregistrează cele mai mici ponderi ale importurilor de bunuri și servicii în PIB, în contextul în care sunt afectate de cele mai mari economii ascunse.

- Bulgaria și România, au înregistrat, în perioada 2011-2014, o creștere a indicelui libertății economice în paralel cu o scădere a ponderii economiei ascunse în PIB; o îmbunătățire a factorilor care compun și influențează indicele libertății economice poate contribui la o diminuare a activităților specifice sectorului subteran. Referitor la relația șomaj - economie

ascunsă, s-au observat o serie de aspecte particulare și contradictorii; în cazul Bulgariei, o țară cu o pondere mare a economiei ascunse, datele au arătat valori relativ ridicate ale șomajului, comparativ cu celelalte țări, de exemplu, în 2014, Bulgaria a avut o rată a șomajului de 11,6% și o pondere a economiei ascunse în PIB de 31,0%; în cazul Slovaciei, observăm, pentru anul 2014, cea mai mare valoare a ratei șomajului, 13,3% și cea mai mică valoare a ponderii economiei ascunse, 14,6%.

- Privitor la sarcina fiscală (figura 1), pentru perioada 1999-2014, observăm că cea mai mare pondere în PIB a fost consemnată în anii 2008 și 2009 în Ungaria (39,6%). Cea mai scăzută pondere în PIB a fost consemnată în anul 2011 în Bulgaria (25,3%). În cazul Bulgariei și României, trendul descrescător al economiei ascunse a fost însoțit, de regulă, de reducerea sarcinii fiscale. Totuși, apreciem că un nivel scăzut al sarcinii fiscale nu reprezintă o premisă pentru o economie ascunsă mică. De exemplu, în anul 2014, Bulgaria (28,4%) și România (27,5%) au avut cele mai mici sarcini fiscale, comparativ cu Cehia (33,9%), Ungaria (38,3%), Polonia (31,2%) și Slovacia (31,3%), și totuși au avut cel mai ridicat procent al economiei ascunse în PIB, de 31,0% Bulgaria și 28,1% România (v. tabel 1).

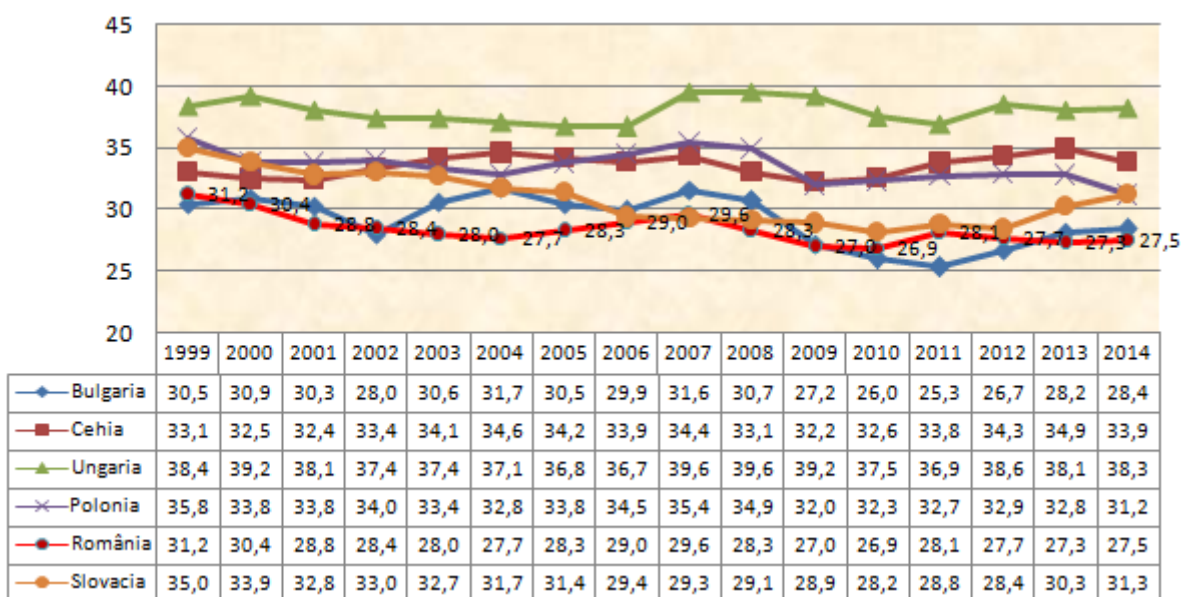


Figura 1. Sarcina fiscală (% din PIB)

Sursa: elaborare proprie pe baza statisticilor Băncii Mondiale, disponibile la <http://databank.worldbank.org/data/databases.aspx>

- Din analiza ca indicatorul salariu și forță de muncă salariată (se referă la acei angajați care dețin locuri de muncă, definite ca fiind "locuri de muncă de muncă plătite" și pentru care angajatorii dețin, explicit (scris sau oral) contracte de muncă în baza cărora le asigură o remunerație de bază), România a înregistrat constant valori sub cele înregistrate de celelalte țări; în acest fel se explică faptul că, deși România are un șomaj scăzut, lucrătorii sunt tentați să activeze, parțial sau total, pe piața neagră a muncii.

În capitolul 6 *Cercetări privind interacțiunea economie subterană – economie oficială în contextul instituțional al politicilor antifraudă și anticorupție* s-au realizat două cercetări complementare (în care s-au analizat 12 de modele, de la M1-M12), fiecare având obiective derivate din scopul principal al lucrării.

Primul studiu (I) (include M1, M2, M3, M4, M5)⁵ a vizat o cercetare cantitativ-calitativă care a constatat în analiza impactului pe care variabilele {evaziune fiscală și valoarea adăugată brută în economia neobservată (privite ca vectori ai economiei subterane)} împreună cu {instituțiile (definite prin indicatori⁶ care exprimă acțiunile de control, verificare și sancționare)} le au asupra VAB (exprimată prin elementele sale componente producția de bunuri și servicii (PBS) și consumurile intermediare (CI).

Obiectivul general: cercetarea (I) și-a propus studierea legăturilor și mecanismelor de influențare prin care economia subterană (având ca vectori, evaziunea fiscală și valoarea adăugată brută în economia neobservată) și acțiunile de control, verificare și îndrumare efectuate de către stat prin cele mai reprezentative instituții ale sale, le exercită asupra VAB și elementelor sale componente PBS și CI, respectiv, prin analiza ponderii CI în PBS.

Obiectivele specifice din prezenta cercetare au fost construite pornindu-se de la scopul analizei, obiectivul general și din considerente de natură instituțională care vizează politicile antifraudă și anticorupție, începând cu anul 2004 până în anul 2014 și se referă la:

OB1 - Determinarea legăturilor și modului în care instituțiile cu atribuții relevante în politicile antifraudă și anticorupție (Agenția Națională de Administrare Fiscală, Curtea de Conturi, Oficiul Național de Prevenire și Combatere a Spălării Banilor, Inspekția Muncii) influențează VAB, prin raportul dintre CI și PBS.

OB2 - Determinarea legăturilor și modului în care economia subterană prin evaziunea fiscală, și valoarea adăugată brută în economia neobservată⁷ influențează raportul dintre CI și PBS

OB3 - Determinarea legăturilor și modului în care instituțiile cu atribuții relevante în politicile antifraudă și anticorupție (Agenția Națională de Administrare Fiscală, Curtea de Conturi, Oficiul Național de Prevenire și Combatere a Spălării Banilor, Inspekția Muncii) și economia subterană prin evaziunea fiscală, și valoarea adăugată brută în economia neobservată influențează VAB, prin raportul dintre CI și PBS.

În baza obiectivelor specifice asumate au fost construite următoarele ipoteze:

H₁ – Abaterile generatoare de prejudicii influențează ponderea consumului intermediar în producție;

H₂ – Gradul de conformare voluntară la declarare influențează ponderea consumului intermediar în producție;

⁵M1- Variabila dependentă = Ponderea consumului intermediar în producție

Variabila independentă= Abateri generatoare de prejudicii

M2- Variabila dependentă = Ponderea consumului intermediar în producție

Variabile independente = Abateri generatoare de prejudicii, Încasări din executare silită, Grad de conformare voluntară la declarare

M3- Variabila dependentă = Ponderea consumului intermediar în producție

Variabile independente = Abateri generatoare de prejudicii, Încasări din executare silită, Grad de conformare voluntară la declarare, Rapoarte de tranzacții suspecte

M4- Variabila dependentă = Ponderea consumului intermediar în producție

Variabile independente = Abateri generatoare de prejudicii, Încasări din executare silită, Grad de conformare voluntară la declarare, Rapoarte de tranzacții suspecte, Număr persoane depistate la lucru fără forme legale, Număr angajatori care foloseau munca nedeclarată, Valoarea amenzilor aplicate pentru munca nedeclarată.

M5- Variabila dependentă = Ponderea consumului intermediar în producție

Variabile independente = Abateri generatoare de prejudicii, Încasări din executare silită, Grad de conformare voluntară la declarare, Rapoarte de tranzacții suspecte, Număr persoane depistate la lucru fără forme legale, Număr angajatori care foloseau munca nedeclarată, Valoarea amenzilor aplicate pentru munca nedeclarată, Evaziunea fiscală, Valoarea adăugată brută în economia neobservată.

⁶ v. M1-M5

⁷Economia neobservată cuprinde ansamblul activităților ascunse observării statistice.

H₃ – Numărul de angajatori care foloseau munca nedeclarată influențează ponderea consumului intermediar în producție;

H₄ – Valoarea adăugată brută în economia neobservată influențează ponderea consumului intermediar în producție;

Pentru testarea ipotezelor enunțate anterior, în cadrul prezentei cercetări s-a procedat la analiza rapoartelor de activitate din perioada 2004-2014 ale instituțiilor: a) cu atribuții de control, verificare și sancționare (Curtea de Conturi, Agenția Națională de Administrare Fiscală, Oficiul Național de Prevenire și Combatere a Spălării Banilor, Inspekția Muncii); b) atribuții în culegerea, analiza și sinteza de date (Consiliul fiscal și INSSE - Conturi Naționale, CON111B - PIB - metoda de producție, prețuri curente - SEC 2010.

Alegerea anului 2004, ca an de reper, are o dublă motivație: a) instituțiile dispun de o bază de date informatizată începând abia cu anii 2000; b) odată cu înființarea DNA s-a dat startul unor politici relative coerente și cu un anumit grad de eficiență în cadrul luptei antifraudă și anticorupție.

Având în vedere numărul și reprezentativitatea variabilelor independente, s-a optat pentru un model de regresie liniară multiplă definit de relația:

Unde: $Y = \beta_0 + \beta_1 xX_1 + \beta_2 xX_2 + \dots + \beta_p xX_p + \varepsilon$

Y – variabila dependentă

X₁, X₂, ..., X_p – variabile independente predictor

ε - variabila aleatorie eroare (reziduu)

α , β_i - coeficienți de regresie, $i = 1 \dots p$

Variabila dependentă (VD) - ponderea consumului intermediar în producție (PCII) exprimă cât din producția de bunuri și servicii provine din consumul intermediar.

Variabilele independente (VI) sunt reprezentate de către indicatorii utilizați pentru testarea ipotezelor cercetării.

S-a pornit de la următoarele premise:

PBS = f (forța de muncă, capital, bunuri și servicii)

CI = f (bunuri și servicii – aparținând altor unități)

PBS – utilizează forța de muncă oficială, bunuri și servicii proprii realizate licit, capital legal.

CI – poate fi distorsionat prin bunuri și servicii care au ca sursă entități economice care își desfășoară activitatea în afara sau la limita legii.

În cadrul cercetării, s-a utilizat o analiză de corelație și regresie în care s-au utilizat indicatorii reprezentativi prezentați în cadrul metodologiei și s-au rezolvat următoarele probleme:

➤ Identificarea existenței legăturii statistice (stochastice) dintre variabila dependentă ponderea consumului intermediar în producție și seturi de variabile independente prezentate în cadrul scopului și metodologiei analizei.

➤ Determinarea gradului de intensitate a legăturii statistice cu ajutorul indicatorilor parametrici folosiți în analiza de corelație.

➤ Stabilirea sensului și formei legăturii prin metode specifice analizei de regresie.

Output-ul pentru analiza de regresie cuprinde:

A1- Model Summary (R și R²)

A2 - Tabelul de regresie ANOVA (test F)

A3 - Tabelul coeficienților de regresie (test t – testare ipoteză de nul)

Ca urmare a analizei out-puturilor și luând în considerare influența conjugată (simultană) a variabilelor independente asupra variabilei dependente, am considerat că modelele 4 și 5 aduc argumentele cele mai pertinente pentru testarea ipotezelor supuse cercetării și fundamentarea concluziilor finale.

Din analiza evoluției principalilor indicatori macroeconomici care compun PIB-ul și a economiei ascunse (figura 2), am observat că, în perioada 2012-2014 ponderea consumului intermediar în producție a înregistrat scăderi continue (57,2% (2012), 56,3% (2013), 55,7% (2014)) pe fondul reducerii economiei ascunse (29.1% (2012), 28,4% (2013) 28,1% (2014)). Altfel spus, luând în considerare numai evoluția din perioada 2012-2014 observăm că reducerea ponderii consumului intermediar în producție este legată de reducerea sferei informale.

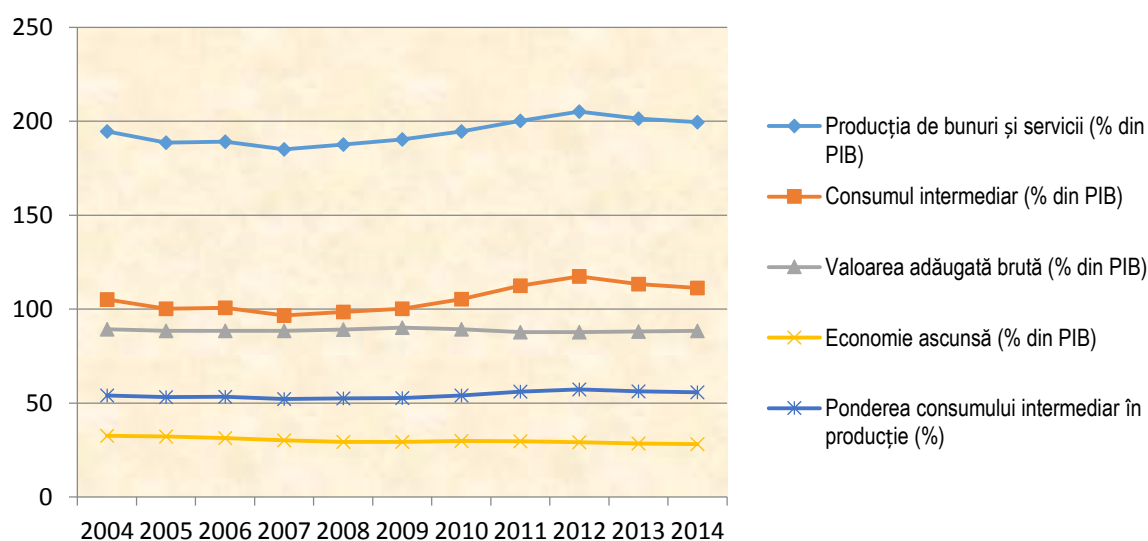


Figura 2. Evoluția principalilor indicatori macroeconomici care compun PIB-ul și a economiei ascunse în perioada 2004-2014

Sursa (elaborare proprie pe baza datelor INS, <http://statistici.insse.ro/shop/>; Schneider Friedrich; Raczkowski Konrad, Mróz Bogdan, (2015), p. 44)

Analizele și interpretările datelor au relevat următoarele aspecte:

- Abaterile generatoare de prejudicii influențează Ponderea consumului intermediar în producție; legătura dintre variabile este inversă.
- Încasările din executarea silită influențează Ponderea consumului intermediar în producție; legătura dintre variabile este directă.
- Gradul de conformare voluntară la declarare (%) (figura 2) se află pe o pantă ascendentă în perioada 2007-2014; în anul 2007 înregistrează o ușoară scădere până la 80,7% (valoarea minimă); valoarea maximă fiind înregistrată în anul 2014 (94,1%). De asemenea, observăm evoluții similare (scăderi până în 2007-2008, urmate de creșteri până în 2012) ale indicatorilor grad de conformare voluntară la declarare și ponderea consumului intermediar. Anul 2007, anul aderării României la UE, consemnează valori minime pentru gradul de conformare voluntară la declarare (80,7%), iar pentru ponderea consumului intermediar în producție se confirmă trendul descendent prin înregistrarea unei valori de 30,2%. Analizând per ansamblu evoluția celor trei indicatori, în perioada 2005-2014, observăm că o creștere a gradului de conformare voluntară (de la 84,0% (2005), la 94,1% (2014)) este însoțită de o relativă creștere a ponderii consumului

intermediar (de la 53,1% (2005), la 55,7% (2014)) și de o relativă descreștere a economiei ascunse (de la 32,2% (2005), la 28,1% (2014)).

Analizând valorile coeficienților de corelație multiplă și determinație R și R^2 , testul F și testul t , aferente modelelor 4 și 5 considerăm că indicatorul (variabila independentă) Gradul de conformare voluntară la declarare influențează Ponderea consumului intermediar în producție concomitent cu acțiunea celorlalți indicatori (variabile independente)⁸.

Relația directă dintre Gradul de conformare voluntară la declarare și Ponderea consumului intermediar în producție sugerează că odată cu creșterea Gradul de conformare voluntară la declarare crește consumul intermediar (CI). Consumul intermediar ar putea crește ca urmare a conformării voluntare prin faptul că apar noi bunuri și servicii declarate (neluate inițial în considerare la constituirea consumului intermediar).

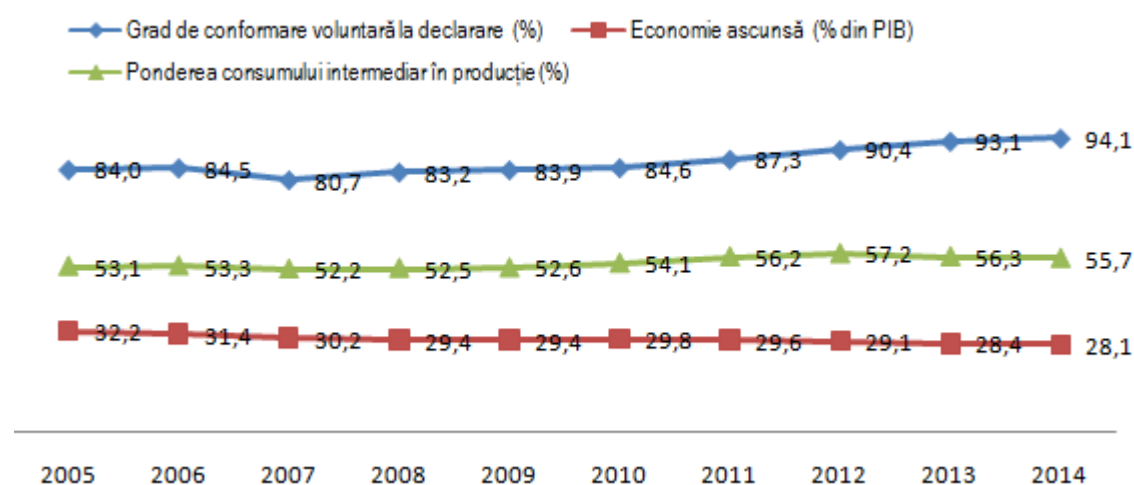


Figura 3. Evoluția gradului de conformare la declarare, economiei ascunse și a ponderii consumului intermediar în producție în perioada 2005-2014

Sursa (elaborare proprie pe baza datelor INS, <http://statistici.INSSE.ro/shop/>; Schneider Friedrich; Raczkowski Konrad, Mróz Bogdan, (2015), p. 44 și rapoarte ANAF)

- Rapoartele de tranzacții suspecte influențează ponderea consumului intermediar în producție; legătura dintre variabile este directă.
- Numărul de angajatori care foloseau munca nedeclarată nu influențează Ponderea consumului intermediar în producție.
- Numărul de persoane depistate la lucru fără forme legale influențează ponderea consumului intermediar în producție; legătura dintre variabile este inversă.
- Evaziunea fiscală influențează Ponderea consumului intermediar în producție; legătura dintre variabile este inversă.
- Valoarea adăugată brută în economia neobservată nu influențează ponderea consumului intermediar în producție

Din analiza modelului 5 a rezultat că am putea vorbi de o creștere a CI ca urmare a: scăderii evaziunii fiscale, scăderii abaterilor generatoare de prejudicii, creșterii încasărilor din

⁸Abaterile generatoare de prejudicii, Încasările din executarea silită, Rapoarte de tranzacții suspecte, Număr persoane depistate la lucru fără forme legale, Număr angajatori care foloseau munca nedeclarată, Valoarea amenzilor aplicate pentru munca nedeclarată, Evaziunea fiscală, Valoarea adăugată brută în economia neobservată.

executarea silită, creșterii gradului de conformare voluntară la declarare, creșterii rapoartelor de tranzacții suspecte, scăderii numărului de persoane depistate la lucru fără forme legale.

Intensitatea cea mai mare a legăturilor și influențele cele mai semnificative asupra VD - Ponderea consumului intermediar în producție au fost generate de variabilele:

- Abateri generatoare de prejudicii - indicator care subliniază importanța și influențele pe care Curtea de Conturi le poate exercita direct asupra autorităților și instituțiilor publice, prin sancționarea abaterilor și, indirect, asupra agenților economici prin influențarea comportamentelor ilicite.
- Gradul de conformare voluntară la declarare – arată importanța conformării fiscale voluntare prin scoaterea la suprafață a bunurilor și serviciilor nefiscalizate.
- Rapoarte de tranzacții suspecte – indicator al Oficiului Național de Prevenire și Combateră a Spălării Banilor, relevă importanța capitalurilor ilicite în cumpărarea, constituirea și formarea bunurilor și serviciilor care alimentează economia oficială.

Cea de a doua cercetare (II) (include M6, M7, M8, M9, M10, M11, M12)⁹ și-a propus să analizeze legăturile, influențele și în ce măsură economia vizibilă (exprimată prin VAB-ul oficial și elementele conexe) interacționează cu economia ascunsă - în contextul instituțional creat de politicile antifraudă și anticorupție.

Obiectivul general: cercetarea (II) și-a propus să analizeze legăturile și a influențele pe care VAB și acțiunile de control, verificare și sancționare, efectuate de către stat prin cele mai reprezentative instituții ale sale (Agenția Națională de Administrare Fiscală, Curtea de Conturi, Oficiul Național de Prevenire și Combateră a Spălării Banilor, Inspectia Muncii, Justiție – Sistem judiciar, Poliția Română), le exercită asupra economiei ascunse.

Obiectivele specifice vizate de prezenta cercetare au fost construite pornindu-se de la scopul analizei, obiectivul general și din considerente de natură instituțională, care vizează politicile antifraudă și anticorupție, începând cu anul 2004, până în anul 2014 și se referă la:

⁹ M6- Variabila dependentă = Economie ascunsă

Variabila independentă = Ponderea consumului intermediar în producție, Valoarea adăugată brută, Abateri generatoare de venituri suplimentare, Abateri generatoare de prejudicii, Entități verificate.

M7- Variabila dependentă = Economie ascunsă

Variabile independente = Ponderea consumului intermediar în producție, Valoarea adăugată brută, Încasări din executare silită, Grad de conformare la declarare.

M8- Variabila dependentă = Economie ascunsă

Variabile independente = Ponderea consumului intermediar în producție, Valoarea adăugată brută, Rapoarte de tranzacții suspecte.

M9- Variabila dependentă = Economie ascunsă

Variabile independente = Ponderea consumului intermediar în producție, Valoarea adăugată brută, Număr de angajatori care foloseau munca nedeclarată, Număr de persoane depistate la lucru fără forme legale, Valoarea amenzilor aplicate pentru munca nedeclarată.

M10- Variabila dependentă = Economie ascunsă

Variabile independente = Ponderea consumului intermediar în producție, Valoarea adăugată brută, Evaziunea fiscală, Valoarea adăugată brută în economia neobservată.

M11- Variabila dependentă = Economie ascunsă

Variabile independente = Ponderea consumului intermediar în producție, Valoarea adăugată brută, Persoane condamnate definitiv pe categorii de infracțiuni - total, Infracțiuni contra patrimoniului - total (furt, tâlhărie, delapidare, înșelăciune), Infracțiuni de serviciu-total (dare de mită, luare de mită, trafic de influență).

M12- Variabila dependentă = Economie ascunsă

Variabile independente = Ponderea consumului intermediar în producție, Valoarea adăugată brută, Infracțiuni soluționate - total, Volumul criminalității, Infracțiuni prevăzute de Legile Speciale.

OB4 - Determinarea legăturilor și modului în care economia vizibilă definită prin VAB și instituțiile cu atribuții relevante în politicile antifraudă și anticorupție (Agenția Națională de Administrare Fiscală, Curtea de Conturi, Oficiul Național de Prevenire și Combatere a Spălării Banilor, Inspectia Muncii, Justiție – Sistem judiciar, Poliția Română) influențează economia ascunsă.

OB5 - Determinarea legăturilor și modului în care economia vizibilă definită prin Ponderea consumului intermediar în producție și instituțiile cu atribuții relevante în politicile antifraudă și anticorupție (Agenția Națională de Administrare Fiscală, Curtea de Conturi, Oficiul Național de Prevenire și Combatere a Spălării Banilor, Inspectia Muncii, Justiție – Sistem judiciar, Poliția Română) influențează economia ascunsă.

OB6 - Determinarea legăturilor și modului în care instituțiile cu atribuții relevante în politicile antifraudă și anticorupție (Agenția Națională de Administrare Fiscală, Curtea de Conturi, Oficiul Național de Prevenire și Combatere a Spălării Banilor, Inspectia Muncii, Justiție – Sistem judiciar, Poliția Română) și economia vizibilă definită prin VAB și Ponderea consumului intermediar în producție influențează economia ascunsă.

În baza obiectivelor specifice asumate, au fost construite următoarele ipoteze:

H₅ – Valoarea adăugată brută influențează economia ascunsă;

H₆ – Valoarea adăugată brută în economia neobservată influențează economia ascunsă;

H₇ – Încasările din executarea silită influențează economia ascunsă;

H₈ – Rapoartele de tranzacții suspecte influențează economia ascunsă;

H₉ – Infrațiuni de serviciu-total (dare de mită, luare de mită, trafic de influență) influențează economia ascunsă;

H₁₀ - Volumul criminalității (infrațiuni soluționate la 100.000 de locuitori) influențează economia ascunsă;

Pentru testarea ipotezelor enunțate anterior, în cadrul prezentei cercetări s-a procedat la analiza rapoartelor de activitate din perioada 2004-2014 ale instituțiilor cu atribuții de control și verificare (Curtea de Conturi, Agenția Națională de Administrare Fiscală, Oficiul Național de Prevenire și Combatere a Spălării Banilor, Inspectia Muncii, Poliția Română, precum și datele de la Consiliul Fiscal și INSSE (Conturi Naționale, CON111B - PIB - metoda producției, prețuri curente - SEC 2010, Justiție, JUS104D - Persoane condamnate definitiv pe categorii de infrațiuni). Motivația alegerii anului 2004, ca an de reper, constă în faptul că odată cu înființarea Direcției Naționale Anticorupție s-a dat startul unor politici relative coerente și cu un anumit grad de eficiență în cadrul luptei antifraudă și anticorupție.

În urma analizei datelor și informațiilor din cadrul rapoartelor și studiilor care se referă la activitatea instituțiilor vizate și a principalilor indicatori care vizează PIB, VAB și domeniul justiției au fost identificate variabilele (indicatorii) care reflectă scopul și obiectivele prezentei cercetări.

Având în vedere numărul și reprezentativitatea variabilelor independente, s-a optat pentru un model de regresie liniară multiplă, definit de relația:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 xX_1 + \beta_2 xX_2 + \dots + \beta_p xX_p + \varepsilon$$

Unde:

Y – variabila dependentă

X₁, X₂, ..., X_p – variabile independente, predictor

ε - variabila aleatorie eroare (reziduu)

α, β_i- coeficienți de regresie, i = 1...p

Variabila dependentă (VD) - economie ascunsă (% din PIB)

Variabilele independente (VI) sunt reprezentate de către indicatorii¹⁰ utilizați pentru testarea ipotezelor cercetării.

În cadrul cercetării, s-a utilizat o analiză de corelație și regresie în care s-au utilizat indicatorii reprezentativi prezentați în cadrul metodologiei și s-au rezolvat următoarele probleme:

- Identificarea existenței legăturii statistice (stochastice) dintre variabila dependentă economie ascunsă și seturi de variabile independente prezentate în cadrul scopului și metodologiei analizei.
- Determinarea gradului de intensitate a legăturii statistice cu ajutorul indicatorilor folosiți în analiza de corelație.
- Stabilirea sensului și formei legăturii prin metode specifice analizei de regresie.

Output-ul pentru analiza de regresie cuprinde:

B1- Model Summary (R și R²)

B2 - Tabelul de regresie ANOVA (test F)

B3 - Tabelul coeficienților de regresie (test t – testare ipoteza de nul)

Având în vedere analiza out-puturilor și luând în considerare influența conjugată (simultană) a variabilelor independente asupra variabilei dependente, am apreciat că modelele 6-12 constituie repere și argumente pentru testarea ipotezelor supuse cercetării și fundamentarea concluziilor finale.

Analizele și interpretările datelor au relevat următoarele aspecte:

- Valoarea adăugată brută influențează economia ascunsă; legătura dintre variabile este inversă.
- Ponderea consumului intermediar în producție influențează economia ascunsă; legătura dintre variabile este directă.
- Încasările din executarea silită influențează (asumându-ne anumite riscuri) economia ascunsă; legătura dintre variabile este inversă.

Încasările din executare silită înregistrează creșteri, în perioadele 2005-2008 și 2010-2012, și descreșteri, în intervalele 2008-2010 și 2012-2014 (figura 6.9). Valoarea minimă este înregistrată în anul 2005 (5.066,4 milioane lei), iar valoarea maximă este înregistrată în anul 2012 (17.679,8 milioane lei). Spre deosebire de economia ascunsă, care înregistrează creșteri continue în perioada 2005-2014 (cu excepția anului 2009 când se înregistrează o ușoară scădere), încasările din executare silită au o evoluție care alternează perioadele de creștere cu cele de descreștere.

¹⁰ v. M6-M12

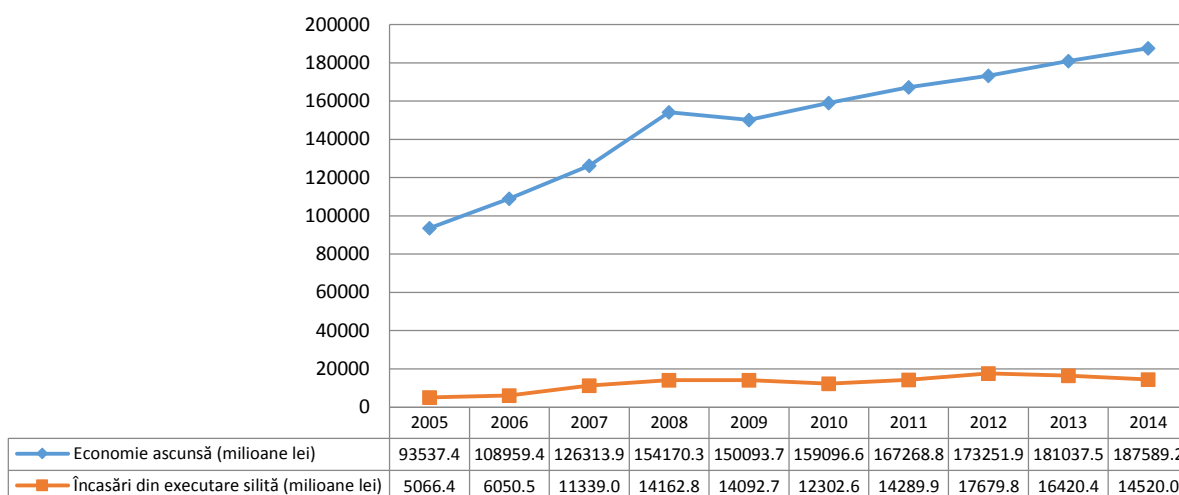


Figura 4. Evoluția încasărilor din executare silită și a economiei ascunse în perioada 2004-2014

Sursa (elaborare proprie pe baza datelor din rapoartele ANAF; Schneider Friedrich; Raczkowski Konrad, Mróz Bogdan, (2015), p. 44)

Interpretând valorile coeficienților de corelație multiplă și determinatie R și R^2 , testul F și testul t , aferent modelului 7 am considerat că indicatorul Încasări din executare silită nu influențează Economia ascunsă concomitent cu acțiunea celorlalți indicatori¹¹.

Asumându-ne un risc de 7,9 % și luând în considerare valoarea negativă a coeficientului standardizat Beta pentru - Încasări din executare silită, s-ar putea aprecia că există o relație inversă între încasările din executarea silită și economia ascunsă. Cu alte cuvinte, o scădere a activității de punere în aplicare a executării silită ar reprezenta un semn de slăbiciune instituțională care s-ar materializa în transferarea unor activități din economia oficială în cea subterană.

- Gradul de conformare voluntară la declarare influențează (asumându-ne anumite riscuri) economia ascunsă; legătura dintre variabile este inversă.
- Rapoartele de tranzacții suspecte nu influențează economia ascunsă. Indicatorul entitățile verificate (Curtea de Conturi) înregistrează episoade de creștere și descreștere de-a lungul intervalului 2004-2014 (v. figura 5). Perioadele de creștere au fost identificate în intervalele 2005-2007, 2008-2009 și 2012-2014. Numărul maxim entități verificate (3.522) a fost înregistrat în anul 2004, numărul minim fiind consemnat în anul 2008 (2.024). Rapoartele de tranzacții suspecte (ONPCSB) înregistrează perioade de creștere între anii 2004-2005 și 2008-2012 (v. figura 5). În anul 2012 se înregistrează valoarea maximă a numărului de rapoarte de tranzacții suspecte (4.636), numărul minim fiind înregistrat în anul 2004 (1940). Indicatorii entități verificate (număr) și rapoarte de tranzacții suspecte (număr) înregistrează (la fel ca în situația indicatorului încasările din executarea silită) o evoluție alternantă pe fondul unei creșteri a economiei ascunse în valori nominale (milioane lei prețuri curente).

¹¹ VAB, Ponderea consumului intermediar în producție, Grad de conformare la declarare

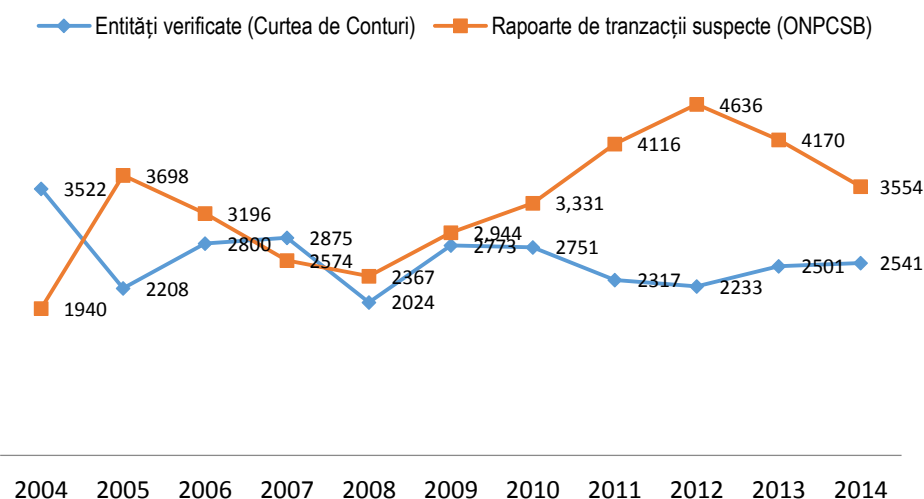


Figura 5. Evoluția indicatorilor entității verificate și rapoarte de tranzacții suspecte (număr) în perioada 2004-2014

Sursa (elaborare proprie pe baza datelor din rapoartele Curții de Conturi și a Oficiului Național de Prevenire și Combatere a Spălării Banilor (ONPCSB))

Interpretând valorile coeficienților de corelație multiplă și determinație R și R^2 , testul F și testul t , aferent modelului 20 apreciem că indicatorul Rapoarte de tranzacții suspecte nu *influențează* Economie ascunsă concomitent cu acțiunea celorlalți indicatori¹².

Activitatea ONPCSB, prin indicatorul Rapoarte de tranzacții suspecte, nu influențează semnificativ activitățile specifice economiei subterane (ar trebui să admitem un risc de 56.7% Chiar și în aceste circumstanțe, considerăm că indicatorul Rapoarte de tranzacții suspecte reprezintă un barometru important privind circulația, dimensiunea și potențiala utilizare a capitalurilor în sfera informală.

- Numărul de angajatori care foloseau munca nedeclarată nu influențează economia ascunsă.
- Numărul de persoane depistate la lucru fără forme legale nu influențează economia ascunsă.
- Valoarea adăugată brută în economia neobservată influențează (asumându-ne anumite riscuri) economia ascunsă; legătura dintre variabile este directă.
- Infrațiuni de serviciu-total (dare de mită, luare de mită, trafic de influență) influențează (asumându-ne anumite riscuri) economia ascunsă; legătura dintre variabile este inversă.
- Volumul criminalității (infrațiuni sesizate la 100.000 de locuitori) influențează (asumându-ne anumite riscuri) economia ascunsă; legătura dintre variabile este inversă.

Intensitatea cea mai mare a legăturilor și influențele cele mai semnificative asupra economiei ascunse sunt generate de VI:

- Ponderea consumului intermediar în producție - relația directă dintre ponderea consumului intermediar în producție și economie ascunsă, arată că, odată cu creșterea ponderii consumului intermediar în producție, crește economia ascunsă.
- Grad de conformare voluntară la declarare - o scădere a gradului de conformare voluntară la declarare sugerează o evadare a contribuabililor din economia formală către economia informală.

¹² VAB, Ponderea consumului intermediar în producție

- Infrațiuni de serviciu-total (dare de mită, luare de mită, trafic de influență) - relația inversă dintre infrațiuni de serviciu (total) și economia ascunsă sugerează că o creștere a numărului persoanelor condamnate pentru infrațiuni de dare de mită, luare de mită și trafic de influență determină o scădere a economiei ascunse.
- Volumul criminalității (infrațiuni la 100.000 de locuitori) - reprezintă un indicator care caracterizează importanța și rolul Poliției Române în combaterea infracționalității și în diminuarea sectorului informal.

În contextul acestei cercetări trebuie remarcată influența indicatorului *Infrațiuni prevăzute de legile speciale* asupra economiei oficiale. În opinia noastră se impune o implicare mai mare a instituțiilor statului în domeniile vizate de legile speciale (Legea privind societățile comerciale (L. nr.31/1990), Legea pentru prevenirea și combaterea evaziunii fiscale, Legea privind Codul Vamal al României, Legea protecției mediului (OUG nr.195/2005), Legea privind drepturile de autor și drepturile conexe (L. nr.8/1996), Codul Silvic (L.46/2008), O.U.G. 23/2008 privind pescuitul și acvacultura).

Interpretarea datelor din cele patru secțiuni de cercetare s-a realizat cu maximă prudență pentru a nu genera concluzii pripite și insuficient argumentate. Explicațiile și scenariile economice construite au avut ca fundamentare științifică evoluția tabloului economic din țara noastră din ultimii 10 ani.

În concluzie, identificarea interacțiunilor dintre economia subterană și economia neoficială, în context instituțional, reprezintă, în opinia noastră, un imperativ al zilelor noastre. Acțiunile, demersurile și politicile anticorupție întreprinse în țara noastră în ultimii ani ar trebui susținute pe toate planurile, la nivel individual sau instituțional, pentru a fi încununate cu succes. Prezenta lucrare se dorește a fi o umilă contribuție la rezolvarea unei probleme de actualitate care are ca vectori de analiză: economia subterană, economia oficială și, nu în ultimul rând, instituțiile.

CONTRIBUȚII PROPRII

Parcursarea firească a etapelor de documentare și informare, sintetizare și sistematizare, instrumentare și abordare personală a domeniului cercetat, au avut ca finalitate elaborarea prezentei teze de doctorat.

Contribuțiile proprii, originalitatea temei abordate, conexarea planului teoretic cu cel practic și modalitățile de abordare a problematicilor studiate au generat următoarele elemente de noutate.

- Realizarea stadiului cunoașterii având ca temă centrală economia subterană concept compozit, plurivectorial. Delimitările conceptuale (elaborarea unei baze conceptuale referitoare la economia subterană, dar și a altor noțiuni incluse în sfera informalului) și abordarea sinalagmatică a relației stat-cetățean au creat o platformă de analiză multidimensională a fenomenului subteran. Studiarea anatomiei subterane s-a realizat clar și concis, propunându-se instrumentele-criteriu de analiză (producție–transfer, economie de piață–economie domestică, legal–ilegal, monetar-nemonetar/ economie vizibilă–economie subterană, comercial–necomercial, monetar-nemonetar, licit-ilicit/economie observată–economie neobservată, economic–statistic, înregistrat-neînregistrat, intenție-nonintenție, înregistrat-neînregistrat, raportat-subraportat (neraportat), actualizat-neactualizat, exhaustiv-nonexhaustiv, legal – ilegal). Pentru realizarea obiectivelor propuse s-a utilizat o gamă variată și actuală de surse bibliografice pe tematica abordată.
- Prin agregarea în manieră proprie și interpretarea factori cauzali s-a încercat realizarea unui tablou cât mai consistent al etiologiei economiei subterane. Pledoaria pentru o abordare interdisciplinară a dorit să reconfirme ultimele direcții de cercetare în domeniu.
- Perspectivile docimologice privind estimarea economiei subterane s-au efectuat prin intermediul unei analize comparative a trei metode reprezentative utilizate pentru evaluarea economiei subterane : metoda statistică de estimare bazată pe forța de muncă; modelul MIMIC (Multiple-Indicator-Multiple-Cause); și metoda raportului numerar-depozite Guttman. Cu această ocazie s-au expus punctele tari, punctele vulnerabile și câteva puncte de vedere personale privind cele trei metode de estimare.
- S-a efectuat o analiză a economiei subterane din perspectiva triadei sociopsihologie, economie, justiție. În acest sens, s-au propus următoarele direcții de analiză: discutarea elementelor de sociopsihologie economică (modele interactive și teorii care încearcă să explice nonconformarea fiscală și comportamentul contribuabilului - actor economic pe scena economiei neoficiale); relația explicită economie subterană – șomaj, inflație, fiscalitate sau implicită, mediată de către curba Philips, legea lui Okun și beneficiul de generozitate; binomul justiție-fiscalitate prin intermediul abordării trihotomice: justiție distributivă – justiție procedurală - justiție retributivă. Prin utilizarea modelului interdisciplinar (economic, sociopsihologic și juridic), am înfățișat într-o manieră personală interdependențele și am subliniat că abordările monocauzale și unilaterale nu sunt suficiente în studierea și explicarea fenomenului informal.
- Am propus explicitarea caracterului multidimensional și multifactorial prin intermediul următoarelor direcții de analiză: informalitatea în context istoric și geografic; alegerile, veniturile și timpul - factori ai economiei subterane; factori cvasieconomici și noneconomici de influență ai economiei subterane (instituțiile, democrația directă, libertatea economică, factorul etnic, factorul religie, factorul familie). Am utilizat ca vehicul de analiză paradigma alegeri-set de oportunități-constrângeri (buget+timp) și modelul fundamental al alegerii pentru a înțelege mai bine fenomenele care compun și însoțesc sfera subterană.

- Efectele generatoare și complementare fenomenului economiei subterane au fost analizate având la bază considerente proprii susținute de următorii vectori de analiză: antieconomia și piețele ilicite, relația economie socială - economie subterană, alcoolul și economia subterană, corupția, evaziunea fiscală, munca la negru - ocuparea forței de muncă în sectorul informal, spălarea banilor. Analiza piețelor ilegale a constituit o bună platformă de plecare pentru cercetările din capitolul 6; capitol care abordează tema introducerii de bunuri și servicii din sfera subterană în economia oficială.
- Am efectuat cercetări (comparații și diferențieri) privind tendințele și evoluțiile economiei vizibile în contextul dat de dimensiunea economiei ascunse în țări emergente ale U.E.: Bulgaria, Cehia, Ungaria, Polonia, România și Slovacia.
- S-a propus și s-a construit o cercetare care a avut ca premise triada economie subterană-valoare adăugată brută-instituții. Agregarea, în premieră, a datelor și informațiilor, s-a efectuat pentru perioada 2004-2014 și a vizat următoarele instituții și indicatori: Curtea de Conturi: Abateri generatoare de venituri suplimentare – AGVS (milioane lei); Abateri generatoare de prejudicii – AGP (milioane lei); Entități verificate – EV (număr); Agenția Națională de Administrare Fiscală – ANAF: Încasări din executare silită – IES (milioane lei); Grad de conformare la declarare – GC (%); Evaziunea fiscală – EF (milioane lei); Consiliul Fiscal: Valoarea adăugată brută în economia neobservată – VABEN (milioane lei); Oficiul Național de Prevenire și Combateră a Spălării Banilor – ONPCSB: Rapoarte de tranzacții suspecte – RTS (număr); Inspekția muncii: Număr de angajatori care foloseau munca nedeclarată – NAMN (număr); Număr de persoane depistate la lucru fără forme legale – NPDLFFL (număr); Valoarea amenzilor aplicate pentru munca nedeclarată – VAAMN (mii lei); Justiție – Sistem judiciar: Persoane condamnate definitiv pe categorii de infracțiuni - total - PC (număr); Infracțiuni contra patrimoniului - total (furt, tâlhărie, delapidare, înșelaciune) – PCIP (număr); Infracțiuni de serviciu-total (dare de mită, luare de mită, trafic de influență) - PCIS (număr); Poliția Română: Infracțiuni soluționate - total IS (număr); Volumul criminalității privind infracțiunile sesizate – VCIS (infracțiuni la 100 mii de loc.); Infracțiuni prevăzute de legile speciale - ILS (număr); Institutul Național de Statistică și Studii Economice – INSSE: PIB- produs intern brut, VAB-valoarea adăugată brută , CI- consumul intermediar, PBS - producția de bunuri și servicii.
- S-a realizat o analiză a interacțiunilor și influențelor pe care variabilele {evaziune fiscală și valoarea adăugată brută în economia neobservată (privite ca vectori ai economiei subterane)} împreună cu {instituțiile (definite prin indicatori care exprimă acțiunile de control, verificare și sancționare)} le au asupra VAB și a elementele sale componente PBS și CI.
- Am studiat legăturile, influențele și modalitățile prin care economia vizibilă (exprimată prin VAB-ul oficial și elementele conexe) explică economia subterană - în contextul instituțional creat de politicile antifraudă și anticorupție.
- Am analizat influențele economice pe care instituțiile (Curtea de Conturi, ANAF, Inspekția Muncii) le exercită individual, independent de acțiunea celorlalte, asupra CI.
- Cercetarea s-a finalizat printr-o sinteză a concluziilor generale ale lucrării, a limitelor ei și a posibilelor direcții de cercetare viitoare.
- Concretizarea demersului științific al cercetării a avut ca finalitate o serie de lucrări care au fost validate și diseminate, atât în cadrul manifestărilor științifice – conferințe naționale și internaționale, cât și în reviste de specialitate, recunoscute și indexate în baze de date internaționale.

BIBLIOGRAFIE

1. Acemoglu Daron; Shimer Robert (2000), "Productivity gains from unemployment insurance", *European Economic Review*, 44, pp. 1195-1224, disponibil și pe: <http://economics.mit.edu/files/5685>, (accesat la 03.09.2015)
2. Ajzen Icek (1991), "The theory of planned behavior", *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), pp. 179-211
3. Alesina Alberto; Giuliano Paola (2010), "The power of the family", *Journal Of Economic Growth*, vol. 15. Published online: 27 May 2010. This article is published with open access at Springerlink.com; *J Econ Growth* (2010) 15:93–125 DOI 10.1007/s10887-010-9052-z
4. Alesina Alberto; Giuliano Paola (2011), "Family Ties and Political Participation", *Journal of the European Economic Association* 9 (5), pp. 817-839
5. Alexandru Adriana; Ghinăraru Cătălin (2008), "Determinarea dimensiunii muncii nedecarate ca modalitate de identificare și cuantificare a rigidității pieței muncii - o abordare econometrică", www.incsmps.ro, (accesat la 05.01.2015)
6. Alexandru Adriana AnaMaria; Dobre Ion; Ghinăraru Cătălin (2011), "A re-examination of Okun's law in the presence of the shadow economy. An empirical investigation for the case of United States ", *Recent Researches in Applied Informatics*, <http://www.wseas.us/e-library/conferences/2011/Prague/AICT/AICT-45.pdf>, (accesat la 04.06.2015)
7. Allingham Michael G.; Sandmo Agnar (1972), "Income tax evasion: a theoretical analysis", *Journal of Public Economics*, 1(3), pp. 323–338
8. Alm James; Torgler Benno (2006), "Culture differences and tax morale in the United States and in Europe", *Journal of Economic Psychology*, 27(2), pp. 224-246
9. Andrei Tudorel; Iacob Andreea Iluzia; Profiroiu Alina; Dănnău Florin (2011), "Some comments concerning informal economy, unemployment and inflation rates–Romania's case", *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, Volume: 45, Issue: 3, pp. 127-142, disponibil și pe : http://www.ecocyb.ase.ro/eng.3%20pdf/tudorel%20andrei%20t_.pdf, (accesat la 04.09.2015)
10. Andreoni James (1991), "The Desirability of a Permanent Tax Amnesty." *Journal of Public Economics*, v.45, no. 2, July 1991, pp. 143-160, disponibil și pe : <http://econweb.ucsd.edu/~jandreoni/publications.htm>, (accesat la 25.08.2015)
11. Andreoni James; Erard Brian; Feinstein Jonathan (1998), "Tax compliance", *Journal of Economic Literature*, 36(4), pp. 818–860
12. Angelescu Coralia, et. al. (2001), *Dicționar de Economie*, Editura Economică, București, p. 183, 419
13. Anghelache Constantin; Mitrut, Constantin; Voineagu Vergil; Isaic-Maniu Alexandru (2007), *Sistemul Conturilor Naționale*, București, Editura Economică, pp. 355-370
14. Anghelache Constantin; Mitruț Constantin; Voineagu Vergil (2013), *Statistică Macroeconomică. Sistemul conturilor naționale*, Editura Economică, București, pp. 114-121, p. 389
15. Anoop Singh; Sonali Jain-Chandra; Adil Mohommad (2012), "Inclusive Growth, Institutions, and the Underground Economy", *IMF Working Paper Asia and Pacific Department*, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp1247.pdf>, (accesat la 14.05.2015)
16. Aragonès Enriqueta; Sánchez-Pagés Santiago (2009), "A theory of participatory democracy based on the real case of Porto Alegre", *European Economic Review*, 53 (1), pp. 56-72
17. Arionesei Gabriela; Moroșan Alexandru Andrei (2014) Influence of EU Funds on Sustainable Development in the Young Members of the European Union. *Strategica: Strategic Thinking in a Changing World*, Editori: Bratianu, C.; Zbucnea, A.; Pinzaru, F.; Dinu, M.; Oprea, D. A, ISI Thomson Web of Knowledge, p. 154

18. Aruoba S. Boragan (2010)," Informal Sector, Government Policy and Institutions", 2010 Meeting Papers 324, Society for Economic Dynamics, disponibil pe: <http://www.eief.it/files/2010/04/s-boragan-aruoba.pdf>, (accesat la 12.10.2015)
19. Ash Amin; Cameron Angus; Hudson Ray (2003), *Placing the social economy*, Routledge, vii Preface, disponibil și pe http://fsp.si/wp-content/uploads/Ash_Amin_Placing_the_Social_Economy_.pdf, (accesat 28.03.2017)
20. ATKearney, VISA, Schneider Friedrich (2013), "The Shadow Economy in Europe, 2013. The economic crisis has given governments the impetus to take on Europe's massive shadow economy. Electronic payments can help tackle the problem", disponibil pe: <http://www.atkearney.com/documents/0192/1743816/The+Shadow+Economy+in+Europe+2013.pdf/42062924-fac2-4c2c-ad8b-0c02e117e428>, (accesat la 1.10.2015)
21. Bajada Christopher (2003), "The Business Cycle Properties of Legitimate and Underground Economy in Australia", *Economic Record*, 79 (247), pp. 397-411
22. Bajada Christopher; Schneider Friedrich (2009), "Unemployment and the Shadow Economy in the OECD", *Revue économique*– vol. 60, N° 5, septembre 2009, pp. 1033-1068, disponibil și pe: http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/RevueEconomique_UnemploymentShadowEconOECD_Bajada.pdf, (accesat la 08.09.2015)
23. Banfield Edward C.(1958), *The Moral Basis of a Backward Society*, New York:The Free Press, disponibil și pe <http://xet.es/books/Banfield/Moral%20Basis%20of%20a%20Backward%20Society%20Banfield.pdf>, (accesat la 21.09.2015)
24. Bangasser Paul E. (2000),"The ILO and the informal sector: an institutional history" http://www.ilo.int/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_142295.pdf, (accesat la 12.08.2015)
25. Batrâncea Larissa-Margareta (2009), *Teoria jocurilor.Comportament economic. Experimente*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, p. 192
26. Becker Gary S. (1994), *Comportamentul uman: o abordare economică*, București, Editura ALL
27. Beckert Jens; Wehinger Frank (2011), "In the Shadow Illegal Markets and Economic Sociology", Max Planck IfG, Discussion Paper 11/ 9, disponibil pe: http://www.mpifg.de/pu/mpifg_dp/dp11-9.pdf, (accesat la 12.12.2015)
28. Bergman Marcelo S. (2002)," Who pays for social policy? A study on taxes and trust", *Journal of Social Policy*, 31(2), pp. 289-305
29. Berti Chiara; Kirkhler Erich (2001), "Contributi e contribuenti: Una ricerca sulle rappresentazioni del sistema fiscale", *Giornale Italiano di Psicologia*, 28(3), pp. 595-607
30. Bistriceanu Gheorghe (2008), *Sistemul fiscal al României*, Editura Universitară, București, pp.11-13
31. Bisin Alberto; Verdier Thierry (2010), "The Economics of Cultural Transmission and Socialization", in *Handbook of Social Economics*, Jess Benhabib, Alberto Bisin and Matthew O. Jackson (eds.), disponibil pe: <http://www.igier.unibocconi.it/files/4.pdf> , pp. 340-407, (accesat la 04.08.2015)
32. Bracco Emanuele; Onnis Luisanna (2015), "Immigration, Amnesties and the Shadow Economy", Carlo Alberto Notebooks, No. 418, June 2015, disponibil pe: <http://www.carloalberto.org/assets/working-papers/no.418.pdf>, (accesat la 03.02.2016)
33. Buehn Andreas; Schneider Friedrich (2009), "Corruption and the Shadow Economy: A Structural Equation Model Approach", Discussion Paper No. 4182, May 2009, disponibil pe: <http://ftp.iza.org/dp4182.pdf>, (accesat la 14.01.2015)
34. Büehn Andreas, Schneider Friedrich (2012), "Size and Development of Tax Evasion in 38 OECD Countries: What do we (not) know?", *CESifo Working Paper Series 4004*, CESifo Group Munich, disponibil și pe: http://www.econ.jku.at/members/schneider/files/publications/2012/taxevasion_buehn.pdf, (accesat la 21.01.2016)
35. Bîrle Vasile, *Frauda fiscală*, Editura Teora, București, 2005, pp.113-122
36. Bîrle Vasile, *Echitatea fiscală*, Editura Teora, București, 2006, p.74

37. Blackwell Calvin (2009), "A meta-analysis of incentive effects in tax compliance experiments", in James Alm, Jorge Martinez-Vazquez and Benno Torgler (eds), *Developing Alternative Frameworks Explaining Tax Compliance*, London: Routledge, pp. 164–181
38. Blandă Cristinel (2012), "O nouă știință: Economia socială", *Revista de Economie Socială*, Vol. II, Nr. 4/2012, Iași, p. 61
39. Braithwaite Valerie (2002), "Dancing with Tax Authorities: Motivational Postures and Noncompliant Actions" in Braithwaite V. (ed.), *Taxing Democracy: Understanding tax avoidance and evasion*, Aldershot UK: Ashgate, pp. 15-41
40. Braithwaite Valerie; Ahmed Eliza (2005), „A threat to tax morale: The case of Australian higher education policy”, *Journal of Economic Psychology*, 26(4), pp. 523-540
41. Braithwaite Valerie (2009), "Tax evasion" In M. Tonry (Ed), *Handbook on Crime and Public Policy*. Oxford: Oxford University Press, (pp. 381-405), disponibil și pe http://valerie.braithwaite.net.au/home/tax_compliance, (accesat la 27.08.2015)
42. Brambila-Macias Jose (2008), "Modeling the Informal Economy in Mexico. A Structural Equation Approach", Munich Personal RePEc Archive, http://mpira.ub.unimuenchen.de/8504/1/MPRA_paper_8504.pdf, (accesat la 14.05.2015)
43. Britton Charles R.; Ford Richard K; Gay David E. R. (2004), "Economic Freedom, Property Rights, and the Informal Underground Economy", *The Journal of Private Enterprise*; Fall 2004 ; ISSN 0890-913X ; Volume 20, Number 1, pp.86-99, disponibil pe : <http://journal.apee.org/index.php?title=999655.pdf>, (accesat la 18.08.2015)
44. Cărpenaru Stanciu D. (2014), *Tratat de Drept Comercial Român*, București, Editura Universul Juridic, pp. 11-13
45. Câmpeanu Emilia; Oprea Andreea; Nițoiu Sorina-Elena (2003), "Studiu comparativ al evaziunii fiscale în țările dezvoltate vs. țările emergente (Belgia vs. România)", disponibil pe: http://www.fin.ase.ro/ABC/fisiere/ABC1_2013/Lucrari/2.4.pdf (accesat la 11.02.2016)
46. Chelcea Liviu; Mateescu Oana (2005), *Economia informală în România: Piețe, practici sociale și transformări ale statului după 1989*, Editura Paideia, București, pp. 7-22
47. Chelcea Liviu; Mateescu Oana, *Economia informală în România: Piețe, practici sociale și transformări ale statului după 1989*. București, Editura Paideia, 2005, pp. 8-10
48. Chelcea Septimiu (2010), *Psihosociologie. Teorii, cercetări, aplicații*, Iași, Editura Polirom, p. 64
49. Chen Martha Alter (2007), "Rethinking the Informal Economy: Linkages with the Formal Economy and the Formal Regulatory Environment", DESA Working Paper No. 46 ST/ESA/2007/DWP/46, http://www.un.org/esa/desa/papers/2007/wp46_2007.pdf, (accesat la 03.10.2015)
50. Choi Jay Pil; Thum Marcel (2005), "Corruption and the Shadow Economy", *International Economic Review*, 12(4), pp. 308–342
51. Cioca Mihaela, "Teoria alegerii raționale în viziunea lui Gary S. Becker, Jon Elster și James S. Coleman" disponibil pe : [web.adatbank.transindex.ro/pdfdok/web2-3_05_ Ciocca.doc](http://web.adatbank.transindex.ro/pdfdok/web2-3_05_Ciocca.doc), (accesat la 23.01.2015)
52. Cohn Gordon (1998), "The Ethics of Tax Evasion: A Jewish Perspective", *Journal of Accounting, Ethics and Public Policy* 1, pp. 109-120
53. Cojan Alina Constanța (2010), "Economia Informală, Analiza riscului fiscal", *Studii și Cercetări de Calcul Economic și Cibernetică Economică*, Vol. 44 Issue 3/4, p1-11, <http://www.revcib.ase.ro/bd-pdf%20elsevier/3-4rom%20pdf/ALINA%20COJAN.pdf>, (accesat la 17.11.2014)
54. Comaniciu Carmen (2010), "The Possible Causes of Tax Evasion in Romania" In: *Selected Topics in Economy & Management Transformation*. Volume I. Proceedings of the 5th WSEAS International Conference on Economy and Management Transformation, pp. 412-416

55. Craiu Nicolae (2004), *Economia subterană. Între "Da" și "Nu"*, Editura Economică, București, pp. 19-22; 83; 90
56. Davidescu Adriana Ana-Maria; Dobre Ion (2012), "The causal relationship between unemployment and U.S. Shadow Economy. A Toda-Yamamoto approach", *Journal of social and economic statistic*, No.1, Vol.1, Summer 2012, disponibil și pe: http://jses.ase.ro/downloads/current_issue/2.%20Alexandru%20final.pdf, (accesat la 15.05.2015)
57. Davidescu Adriana Ana Maria, (2013), „Estimarea dimensiunii ascunse a României utilizând metoda raportului numerar depozite al lui Guttman”, *Economie Teoretică și Aplicată*, Vol. XX(587), pp. 30-44, store.ectap.ro/articole/911_ro.pdf
58. Davidescu Adriana (2014), "Revisiting the relationship between unemployment rates and shadow economy. A Toda-Yamamoto approach for the case of Romania", 7th International Conference on Applied Statistics, *Procedia Economics and Finance* 10 (2014) 227 – 236, disponibil și pe <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567114002974>, (accesat la 07.09.2015)
59. Davidescu Adriana AnaMaria (2015), "Active Ageing and Shadow Economy in Romania. An Empirical Causality Analysis", *Management Dynamics in the Knowledge Economy*, Vol.3 (2015,) no.2, pp. 237-256
60. Dean Peter; Keenan Tony; Kenney Fiona (1980), "Taxpayers' attitudes to income tax evasion: An empirical study", *British Tax Review*, 25(1), pp. 28-44
61. Dell'Anno Roberto (2003), "Estimating the shadow economy in Italy: a structural equation approach", *Working Paper 2003-7*, Department of Economics, University of Aarhus
62. Dell'Anno Roberto; Solomon Offiong Helen (2006), "Shadow economy and unemployment rate in USA. Is there a structural relationship?", Annual Meeting of the European Public Choice Society, Finland, April 20- 23, 2006, http://congress.utu.fi/epcs2006/docs/G6_dell_anno.pdf, (accesat la 15.05.2015)
63. Dell'Anno Roberto (2008), *What is the relationship between Unofficial and Official Economy? An analysis in Latin American Countries*, Dipartimento di Scienze Economiche, Matematiche e Statistiche, Università degli Studi di Foggia, Quaderno n. 23/2008, <http://dsems.unifg.it/q232008.pdf>, (accesat la 03.10.2015)
64. De Soto Hernando (2001), *The Mystery of Capital. Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere*, A Black Swan edition published 2001, Reading, Berkshire, disponibil și pe : <https://yendieu.files.wordpress.com/2009/04/the-mystery-of-capital.pdf>, (accesat la 09.09.2015)
65. Dinga Ene (2008), "Considerații teoretice privind evaziunea fiscală vs. fraudă fiscală", *Studii Financiare - Abordări teoretice și modelare*, nr. 4/2008, București, pp. 20-50, disponibil pe: ftp://ftp.repec.org/opt/ReDIF/RePEc/vls/vls_pdf/vol12i4p20-50.pdf, (accesat la 22.01.2016)
66. Direcția Generală Anticorupție - Serviciul Studii și Proiecții Anticorupție (2011), *Studiu privind relaționarea dintre criminalitatea organizată și corupție*, p. 79
67. Dobson Stephen; Ramlogan-Dobson Carlyn (2012), "Why is Corruption Less Harmful to Income Inequality in Latin America?", *World Development*, vol. 40, issue 8, pp 1534-1545
68. Dornbusch Rudiger; Fischer Stanley; Startz Richard (2007), *Macroeconomie*, Editura Economică, București, pp. 138-152
69. Dreher Axel; Kotsogiannis Christos; McCorriston Steve (2005), How do Institutions Affect Corruption and the Shadow Economy, disponibil pe : <http://www.ecap.uab.es/seminaris/Corruption-and-shadow-2.pdf>, (accesat la 13.01.2016)
70. Echazu Luciana; Bose Pinaki (2008), "Corruption, Centralization, and the Shadow Economy", *Southern Economic Journal*, 75(2), pp. 524-537
71. Eiras Ana Isabel (2003), "Ethics, Corruption, and Economic Freedom" Published by The Heritage Foundation 14 Massachusetts Ave., NE Washington, DC 20002-4999 (2002) 546-4400 ; December 9, 2003, disponibil pe: <http://www.heritage.org/research/lecture/ethics-corruption-and-economic-freedom>, (accesat la 19.08.2015)

72. Enste Dominik H. (2015), "The shadow economy in industrial countries", IZA World of Labor 2015: 127, disponibil pe: <http://wol.iza.org/articles/shadow-economy-in-industrial-countries>, (accesat la 20.07.2015)
73. European Commission, CONSCISE (2003), *The Contribution of Social Capital in the Social Economy to Local Economic Development in Western Europe*, Final Report 3, disponibil pe: http://cordis.europa.eu/docs/publications/8260/82608021-6_en.pdf, (accesat la 07.01.2016)
74. European Commission, "SHADOW ECONOMY AND UNDECLARED WORK", disponibil pe: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/07_shadow_economy.pdf, (accesat la 01.02.2016)
75. "Executive Summary" (2008), Index of Economic Freedom 15 January 2008. Retrieved 4 February 2008, p.1, disponibil pe: http://thf_media.s3.amazonaws.com/index/pdf/2008/Index2008ExecutiveSummary.pdf, (accesat la 17.08.2015)
76. Falkinger Josef; Walther Herbert (1991), "Rewards versus penalties: on a new policy against tax evasion", *Public Finance Quarterly*, 19(1), pp. 67-79
77. Feld Lars P.; Frey Bruno S. (2007), "Tax compliance as the result of a psychological tax contract: the role of incentives and responsive regulation", *Law and Policy*, 29(1), pp. 102-120
78. Feulner Edwin J. (2002), "Homeland Defense, Individual Freedom, and the Rule of Law.", *The Journal of Private Enterprise*, 18(1), pp. 1-15
79. Fiorino Nadia; Ricciuti Roberto (2007), "Determinants of direct democracy", CESifo Working Paper No. 2035, June 2007, disponibil pe: http://www.econstor.eu/bitstream/10419/26080/1/53_8306009.PDF, (accesat la 15.09.2015)
80. Fox Jonathan, April 3, 2004, *Religion and State Codebook*, disponibil pe: http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic107502.files/FoxReligion_and_State_Codebook.pdf, (accesat la 31.07.2015)
81. Frey Bruno S., (1997), *Not just for the money: An economic theory of personal motivation*. Cheltemham: Edward Elgar; preluare din, Erich Kirkhler, *Psihologia Economică a Comportamentului Fiscal*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2013, p. 112
82. Freytag Andreas; Schneider Friedrich; Spiegel Sebastian (2013), "The Influence of Economic Freedom on the Shadow Economy in OECD and European Countries: Some Preliminary Empirical Results", disponibil pe: http://www.econ.cam.ac.uk/epcs2014/openconf/modules/request.php?module=oc_program&action=view.php&id=238, (accesat la 21.08.2015)
83. Friedman Eric; Johnson Simon; Kaufmann Daniel; Zoido-Lobaton Pablo (2000), "Dodging the Grabbing Hand: the Determinants of Unofficial Activity in 69 Countries," *Journal of Public Economics*, Vol. 76, pp. 459-93., disponibil și pe: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.370.3890&rep=rep1&type=pdf>, (accesat, la 09.09.2015)
84. Fukuyama Francis, *Trust*, Editura AntetXXPress, Filipeștii de Târg, Prahova
85. Francis Fukuyama (1997), *Social Capital (THE TANNER LECTURES ON HUMAN)*, Delivered at Brasenose College, Oxford May 12, 14, and 15, 1997, pp. 378-379, disponibil pe: http://tannerlectures.utah.edu/_documents/a-to-z/f/Fukuyama98.pdf, (accesat 27.03.2017)
86. Garofalo Rafaele, (1905), *La Criminologie*, Alcan, pp. 1-5, disponibil și pe <https://archive.org/details/lacriminologie00bargoog>, (accesat la 26.08.2015)
87. Giles David E. A.; Tedds Lindsay; Werkneh Gugsu (1999), "The Canadian Underground and Measured Economies: Granger Causality Results", *Econometrics Working Papers 9907*, Department of Economics, University of Victoria, https://mpra.ub.uni-muenchen.de/39786/1/MPRA_paper_39786.pdf (accesat la 02.09.2015)
88. Giles David E.A; Tedds Lindsay M. (2002), "Taxes and the Canadian underground economy", *Canadian Tax Paper no. 106*, Canadian Tax Foundation, Toronto/Ontario
89. (GIZ) GmbH on behalf of Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (BMZ) (2010), *Addressing tax evasion and tax avoidance in developing countries*, GIZ

- Sector Programme Public Finance, Administrative Reform, Eschborn, December 2010, disponibil și pe http://www.taxcompact.net/documents/2011-09-09_GTZ_Addressing-tax-evasion-and-avoidance.pdf, (accesat la 21.01.2016)
90. Grasmick Harold G.; Bursik jr. Robert.J. (1990), "Conscience, significant others, and rational choice: Extending the deterrence model", *Law and Society Review*, 24(3), pp. 837-861
 91. Groșanu Adrian (2013), *CONTABILITATE CREATIVĂ*, Colecția Cercetare avansată postdoctorală în științe economice, Editura ASE București 2013, pp. 1-128
 92. Hapenciuc Cristian Valentin; Moroșan Alexandru Andrei; Arionesei (Gaupe) Gabriela (2013) *Absorption of Structural Funds – International Comparisons and Correlations*. International Economic Conference of Sibiu - IECS 2013 „Post Crisis Economy: Challenges and Opportunities” Sibiu, Romania, Procedia Economics and Finance - Elsevier, Volume 6, 2, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567113001391>, p. 259
 93. Harris Nathan (2007), "Shame, Ethical Identity and Conformity: Lessons from Research on the Psychology of Social Influence" Regulatory Institutions Network Occasional Paper No 12. Canberra: Regulatory Institutions Network, Australian National University, disponibil și pe http://regnet.anu.edu.au/sites/default/files/publications/attachments/2015-05/ROP12a_0, (accesat la 28.08.2015)
 94. Heinemann Friedrich; Schneider Friedrich (2011), "Religion and the Shadow Economy", ZEW - Centre for European Economic Research Discussion Paper No. 11-038, June 1, 2011, disponibil pe: <http://ftp.zew.de/pub/zew-docs/dp/dp11038.pdf>, (accesat la 29.07.2015)
 95. Hindriks Jean; Keen Michael; Muthoo Abhinay (1999), "Corruption, Extortion and Evasion", *Journal of Public Economics* 74, pp. 395–430
 96. ICAP (International Center for Alcohol Policies) (2008), 'Noncommercial Alcohol in Three Regions', ICAP Review 3
 97. Imrohorglu Ayse (1992), "The welfare cost of inflation under imperfect insurance", *Journal of Economic Dynamics and Control*, 16, pp. 79-91, disponibil și pe <http://www-bcf.usc.edu/~aimrohor/My%20papers/JEDC%2092.pdf>, (accesat 03.09.2015)
 98. International Labour Office (2002), "Conclusions concerning decent work and the informal economy", International Labour Conference, 90th Session (Geneva, 2002), disponibil pe <http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc90/pdf/pr-25res.pdf> (accesat la 14.08.2015)
 99. International Labour Office (2013), "Transitioning from the informal to the formal economy" Geneva, Switzerland, First edition 2013, ILO Publications, disponibil pe http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/--relconf/documents/meetingdocument/wcms_218128.pdf, (accesat la 14.08.2015)
 100. Isachsen Arne J.; Steinar Strom, (1980), "The Hidden Economy: The Labor Market and Tax Evasion", *Scandinavian Journal of Economics*, Vol 82, 2, pp. 304-311
 101. Isaic-Maniu Irina (2004), "Indicele libertății economice – unele probleme metodologice" *Revista Oeconomica*, I.R.L.I., București, anul XIII, 2004(2), pp. 227-242
 102. Jaba Elisabeta; Ana Grama (2004), *Analiza statistică cu SPSS sub Windows*, Editura Polirom, Iași, pp.232-262
 103. Johnson Simon; Kaufmann Daniel; Shleifer Andrei (1997), "The Unofficial Economy in Transition", Brookings Papers on Economic Activity, Fall, Washington D.C. disponibil și pe: http://www.brookings.edu/~media/Projects/BPEA/19972/1997b_bpea_johnson_kaufmann_shleifer_goldman_weitzman.PDF, (accesat la 13.01.2015)
 104. Johnson Simon; Kaufmann Daniel; Zoido-Lobaton Pablo (1998a), "Corruption, public finances and the unofficial economy", *World Bank Policy Research Working Paper Series* no. 2169, Washington, DC: World Bank
 105. Johnson Simon; Kaufmann Daniel; Zoido-Lobaton Pablo (1998b), "Regulatory discretion and the unofficial economy", *American Economic Review*, Papers and Proceedings, 88(2), pp. 387–392

106. Jugastru Călina (2003), *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, Editura "Alma Mater", Sibiu, p. 33
107. Kanninen Vesa; Pääkkönen Jenni; Schneider Friedrich (2004), "Fiscal and Ethical Determinants of Shadow Economy: Theory and Evidence" Discussion Paper No. 30; November 2004; HECER – Helsinki Center of Economic Research, <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/eri/hecer/disc/30/fiscalan.pdf>, (accesat la 15.05.2015)
108. Keown Damien (2005), "Buddhist Ethics – a Very Short Introduction", Oxford University Press, New York, pp. 3-21; disponibil și pe [http://faculty.smcm.edu/jwsc_hroeder/Web/studytour/readings_files/buddhistethics Keown.pdf](http://faculty.smcm.edu/jwsc_hroeder/Web/studytour/readings_files/buddhistethics%20Keown.pdf), (accesat la 29.07.2015)
109. Khadiullina Gulnara; Shurkina Elena; Svirina Anna (2013), "Informal Economy Dynamics as an Important Factor Defining Level of Social Unease," in *Journal of Economics Studies and Research*, Vol. 2013 (2013), Article ID 720741, DOI: 10.5171/2013, disponibil și pe <http://www.ibimapublishing.com/journals/JESR/2013/720741/720741.pdf>, (accesat la 10.10.2015)
110. Kirkhler Erich (2013), *Psihologia Economică a Comportamentului Fiscal*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, pp. 31-113
111. Kitayama Shinobu; Cohen Dov (2010), *Handbook of Cultural Psychology Paperback*, New York, The Guilford Press, p. 65
112. Kucera David; Roncaloto Leanne (2008), "Informal employment: Two contested policy issues", *International Labour Review*, Vol. 147 (2008), No. 4, pp. 321-348
113. Labăr Adrian Vincențiu (2008), *SPSS pentru științele educației*, Editura Polirom, Iași, p. 292
114. Lahrlid Amal; O'Donovan Nicholas (2016), "Combatting the shadow economy: a taxpayer-centric approach", *Global Tax Governance*, PwC UK, disponibil pe <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes-2016/paying-taxes-2016-combatting-the-shadow-economy.pdf>, (accesat la 17.01.2016)
115. Lewis Alan (1979), "An empirical assessment of tax mentality", *Public Finance*, 34(2), pp. 247-257
116. Magalhães Beatriz Camargo (2015), "Switching from informal to formal labor market in Brussels: What changes for live-out domestic workers?", Université Libre de Bruxelles, Working Paper Series "Gender, Diversity and Migration" No. 6 (2015), disponibil pe http://www.fb03.uni-frankfurt.de/54763380/Working-Paper_6.pdf, (accesat la 03.02.2016)
117. Majid Maddah; Bahareh Sobhani (2014), "The Effective Factors on Informal Economy in Developing Countries (Panel Data Model)", *International Journal of Regional Development*, ISSN 2373-9851, 2014, Vol. 1, No. 1, pp. 12-25; disponibil și pe <http://www.macrothink.org/journal/index.php/ijrd/article/view/6437>, (accesat la 16.05.2015)
118. Malik Arun S.; Schwab Robert M. (1991), "The Economics of Tax Amnesties," *Journal of Public Economics*, Vol. 46, pp. 29-49
119. Manole Sorin-Daniel (2012), "Impactul economiei subterane asupra economiei României", http://www.strategiimanagieriale.ro/images/images_site/articole/article_8ed203a27d1505d5e5dd2d9719118eda.pdf, (accesat la 05.01.2015)
120. Marè Mauro; Motroni Antonello; Porcelli Francesco (2015), "Family Ties and Underground Economy", Società italiana di economia pubblica, Working Paper, No 682, http://www.siepweb.it/siep/images/joomd/1420645976Mare_Motroni_Porcelli_WP_SIEP_682.pdf, (accesat la 31.07.2015)
121. Mavrogordatos George Th. (2000), "Church-State Relations in the Greek Orthodox Case.", Church and State in Europe, ECPR Joint Sessions, 14-19 April 2000, Copenhagen, disponibil pe http://ecpr.eu/Filestore/Paper_Proposal/6b518e04-1655-488c-9345-97d596890588.pdf, (accesat la 04.11.2015)
122. Mazhar Ummad; Méon Pierre-Guillaume (2012), "Taxing the unobservable: The impact of the shadow economy on inflation and taxation", Solvay Brussels School of Economics and Management - Centre Emile Bernheim, CEB Working Paper N° 12/023, August 2012, disponibil și pe [http://www.researchgate .net/publication/254450845_Taxing_the_](http://www.researchgate.net/publication/254450845_Taxing_the_)

- unobservable_The_impact_of_the_shadow_economy_on_inflation_and_taxation, (accesat la 07.06.2015)
123. McGee Robert W. (1997), "The Ethics of Tax Evasion and Trade Protectionism from an Islamic Perspective" Commentaries on *Law & Public Policy* 1, pp. 250-262
 124. McMurtry John, "Economics of Life and Death", disponibil pe <http://www.bu.edu/wcp/Papers/Econ/EconMcMu.htm>, (accesat la 25.03. 2017)
 125. Melvyn Evans; Syrett Stephen; Colin Williams (2006), "Informal economic activities and deprived neighbourhoods", Project Report. Department of Communities and Local Government, London; disponibil pe - Middlesex University's Research Repository, pp. 19-20 –[https://eprints.mdx.ac.uk/3760/1/ Informal_ economic_ activities_and_deprived_ neighb](https://eprints.mdx.ac.uk/3760/1/Informal_economic_activities_and_deprived_neighbourhoods.pdf) ourhoods.pdf, (accesat la 08.12.2015)
 126. Minea Mircea Ștefan; Costăș Cosmin Flavius; Ionescu Diana Maria(2006), *Legea evaziunii fiscale. Comentarii. Explicații.*, Editura "C. H. Beck", Bucuresti, p. 115
 127. Murao Tetsushi (2013), "The Long-run Phillips Curve in the Dual Economy with Incomplete Insurance Markets" , This is a revised version of Chapter 3 of Tetsushi Murao (Assistant Professor, Department of Economic Engineering, Faculty of Economics, Kyushu University) Ph.D. dissertation; February 16, 2013, disponibil pe https://editorialexpress.com/cgi-bin/conference/download.cgi?db_name=CEF2013&paper_id=345 , (accesat la 06.06.2015)
 128. Mutașcu Mihai (2008), "Shadow economy, economic growth and labor market - Romanian case", Munich Personal RePEc Archive, MPRA Paper No. 11392, posted 8. November 2008, 15:28 UTC, disponibil și pe <http://mp.ra.ub.uni-muenchen.de/11392/>, (accesat la 03.06.2015)
 129. Nathan Harris (2007), "Shame, Ethical Identity and Conformity: Lessons from Research on the Psychology of Social Influence", Regulatory Institutions Network Occasional Paper No 12. Canberra: Regulatory Institutions Network, Australian National University, disponibil și pe [http://regnet.anu.edu.au /sites/default/files/ publications/ attachments/2015-05/ROP12a_0](http://regnet.anu.edu.au/sites/default/files/publications/attachments/2015-05/ROP12a_0), (accesat la 28.08.2015)
 130. Neef Rainer; Stănculescu Manuela Sofia; Adair Philippe (2005), *Economia informală și transformare socială în România*, Editura Paideia, București, pp. 12-16
 131. Niculeasa Mădălin-Irinel (2014), *Summa fiscalis. Tratat de drept fiscal și financiar public*, Editura Universul Juridic, București, pp. 29-73
 132. Obafemi Fatoki Jacob (2014), "An Empirical Study of Tax Evasion and Tax Avoidance: A Critical Issue in Nigeria Economic Development", *Journal of Economics and Sustainable Development* Vol 5, No 18 (2014), disponibil și pe <http://www.iiste.org/Journals/index.php/JEDS/article/viewFile/16027/16410>, (accesat la 20. 01.2016)
 133. OECD (2002), *Measuring the Non-Observed Economy. A Handbook*, OECD Publications Service, Paris, p. 141
 134. Office For Fair Trading (2004), "Market definition - Understanding competition law", disponibil pe: [https:// www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/ 284423/oft403.pdf](https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/284423/oft403.pdf), (accesat la 04.01. 2016)
 135. Orviska Marta; Hudson John, (2002), "Tax evasion, civic duty and the law abiding citizen", *European Journal of Political Economy*, 19(1), pp. 83-102
 136. Pathak Saurav; Laplume André O.; Xavier-Oliveira Emanuel (2013), "A Multi-level Empirical Study of Ethnic Diversity and Shadow Economy as Moderators of Opportunity Recognition and Entrepreneurial Entry in Transition Economies", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 15, No. 3, 240–259, disponibil și pe <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/19448953.2013.789305>, (accesat 12.09. 2015)
 137. Pătroi Dragoș (2001), *Evaziunea fiscală între latura permisivă, aspectul contravențional și caracterul infracțional*, Editura Economică, București, pp. 33-93
 138. Pestieau Pierre (1989), *L' économie souterraine*, Hachette, Pluriel Inédit, Paris, p. 212
 139. Persson Torsten; Tabellini Guido (2002), "THE ECONOMIC EFFECTS OF CONSTITUTIONS What do the data say?", October 6, 2002, disponibil pe :

- <http://www.people.fas.harvard.edu/~iversen/PDFfiles/Persson%20Tabellini2003.pdf>, (accesat la 15.09.2015)
140. Pohoacă Ion (2011), *Epistemologie și metodologie în știința economică*, Editura Economică, București, pp. 109-220
 141. Pommerehne Werner W.; Frey Bruno S. (1992), "The effects of tax administration on tax morale", (Seria II, nr. 191) University of Constanza, disponibil și pe http://www.econstor.eu/bitstream/10419/101488/1/74_652_9821.pdf, (accesat la 24.08.2015)
 142. Popescu Angela; Rocsana Bucea-Manea-Toniș; Radu Bucea-Manea-Toniș, Mircea Ilie Barbu (2009), *Statistică pentru economiști : analiza datelor in Excel si SPSS*, București, Editura A.G.I.R, pp.207-209
 143. Porcano Thomas M. (1988), "Correlates of tax evasion", *Journal of Economic Psychology*, 9(1), pp. 47-67
 144. Povilas Gyls (2005), "Economy, anti-economy, underground economy: conceptual and terminological problems", disponibil pe <http://steconomice.uoradea.ro/leonardo3/pdf/ECONOMY,%20ANTI-ECONOMY,%20UNDERGROUND%20ECONOMY.%20CONCEPTUAL%20AND%20TERMINOLOGICAL%20PROBLEMS.pdf>, (accesat la 02.12.2015)
 145. Putnam Robert D.; Leonardi Robert; Nanetti Raffaella Y. (2001), Cum funcționează democrația?, Iași, Editura Polirom, pp.124-184
 146. Rabinovich Lila; Brutscher Philipp-Bastian; Han de Vries; Tiessen Jan; Clift Jack; Reding Anais (2009), "The affordability of alcoholic beverages in the EU, Brussels: Rand Europe", disponibil pe http://ec.europa.eu/health/ph_determinants/life_style/alcohol/documents/alcohol_rand_en.pdf, (accesat la 12.01.2016)
 147. Rawlings Gregory (2003), "Cultural narratives of taxation and citizenship: Fairness, groups and globalization" *Australian Journal of Social Issues*, 38(3), pp. 269-306, disponibil și pe <https://digitalcollections.anu.edu.au/bitstream/1885/42663/2/52.pdf>, (accesat la 24.08.2015)
 148. Rivera-Batiz Francisco L. (2002), "Democracy, Governance, and Economic Growth: Theory and Evidence", *Review of Development Economics*, 6 (2), pp. 225-247, disponibil și pe http://www.columbia.edu/~flr9/documents/Rivera-Batiz_Democracy_Governance_Growth.pdf, (accesat 15.09.2015)
 149. Roberts Michael L.; Hite Peggy L.(1994), "Progressive Taxation, Fairness, and Compliance", *Law & Policy* Volume 16, Issue 1, pages 27-48, January 1994, disponibil și pe <http://199.171.202.195/doi/10.1111/lapo.1994.16.issue-1/issuetoc>, (acesat la 24.08.2015)
 150. Saibal Kar; Shrabani Saha (2012), "Corruption, Shadow Economy and Income Inequality: Evidence from Asia", IZA Discussion Discussion Paper No. 7106 December 2012, disponibil pe <http://ftp.iza.org/dp7106.pdf>, (accesat 15.01.2016)
 151. Savona Ernesto U.; Riccardi Michele (Eds.). (2015), *From illegal markets to legitimate businesses: the portfolio of organised crime in Europe*, Final Report of Project OCP – Organised Crime Portfolio (www.ocportfolio.eu). Trento: Transcrime – Università degli Studi di Trento
 152. Schiau Ioan (2009), *Drept Comercial*, București, Editura Hamangiu, pp. 353-358
 153. Schmolders Günter (1960), *Das Irrationale in der öffentlichen Finanzwirtschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp; takeover, Erich Kirkhler, *Psihologia Economică a Comportamentului Fiscal*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2013, p. 111
 154. Schneider Friederich (2005), "The shadow economy and shadow economy labour force: What do we (not) know?", *European Journal of Political Economy*, 21(3), pp. 598-642
 155. Schneider Friederich (2009), "Size and development of the shadow economy in Germany, Austria and other OECD countries: some preliminary findings", *Revue Economique*, vol. 60, pp. 1079-1116
 156. Schneider Friederich (2010), "The Influence of Public Institutions on the Shadow Economy: An Empirical Investigation for OECD Countries", disponibil pe <http://www.econ.jku.at/>

- members/ Schneider/files /publications/2011/RLE _Influence _PublicInstitutions_ShadEc.pdf , (accesat, 12.10. 2015)
157. Schneider Friedrich (2014), "The Shadow Economy : An Essay " June 16, 2014, disponibil pe : http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2014/Shad_Ec_2014 .pdf, (accesat la 14.09. 2015)
 158. Schneider Friedrich (2015), University of Linz / Austria, "Tax Evasion, Shadow Economy and Corruption in Greece and Other OECD Countries: Some Empirical Facts", disponibil pe <http://www.amcham.gr/wp-content/uploads/2015/taxspeeches/friedrich %20schneider.pdf>, (accesat la 17.01.2016)
 159. Schneider Friederich (2015), "Outside the State – the Shadow Economy and Shadow Economy Labor Force" disponibil pe <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcLabForce.pdf>, (accesat la 02.02.2016)
 160. Schneider Friedrich; Buehn Andreas (2009), "Shadow Economies and Corruption All Over the World: Revised Estimates for 120 Countries", *Economics, The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, Vol. 1, 2007-9 | July 24, 2007 | Version 2—October 27, 2009, disponibil și pe <http://www.economics-ejournal.org/economics/journalarticles/2007-9>, (accesat la 13.01.2016)
 161. Schneider Friedrich; Buehn Andreas; Montenegro Claudio E. (2010a), "New Estimates for the Shadow Economies all over the World", *International Economic Journal*, 24: 4, pp. 443 - 461, disponibil și pe <https://ideas.repec.org/e/pbu140.html>, http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2011/IEJ_NewEstimates_ShadEc_World.pdf, (accesat la 11.09.2015)
 162. Schneider Friederich; Buehn Andreas; Montenegro Claudio E. (2010b), "Shadow Economies All Over the World: New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007", <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/3928/WPS5356.pdf?sequence=1>, (accesat la 05.01.2015)
 163. Schneider Friedrich; Buehn Andreas; Montenegro Claudio E. (2010c), "Shadow Economies All over the World: New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007," Policy Research Working Paper 5356 The World Bank Development Research Group Poverty and Inequality Team & Europe and Central Asia Region Human Development Economics Unit, July 2010, disponibil și pe <https://ideas.repec.org/e/pbu140.html>, (accesat la 02.09.2015).
 164. Schneider Friederich, Enste Domink H., (2013), *The Shadow Economy. An International Survey*, Cambridge: Cambridge University Press., pp. 17-120
 165. Schneider Friederich; Williams Collin C. (2013), *The Shadow Economy*, The Institute of Economic Affairs in association with Profile Books Ltd., London, pp. 37-42
 166. Schneider Friedrich; Linsbauer Katharina; Heinemann Friedrich (2014), "Religion and the Shadow Economy", May 8, 2014 , Revised Version, disponibil pe: http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2014/Religion_shadec.pdf, (accesat la 03.08.2015)
 167. Shelak Benjamin J. (1997), "The impact of the U.S. underground activity. A Note Relating to the impact on state finances", *Journal of Government Information*, 24(2), pp.113-117
 168. Schneider Friedrich; Raczkowski Konrad, Mróz Bogdan, (2015), "Shadow economy and tax evasion in the EU", *Journal of Money Laundering Control*, Vol. 18, Iss 1, pp. 34 – 51
 169. Sim Wan Jie; Huam Hon Tat; Amran Rasli; Lee Thean Chye (2011), "Underground economy: Definition and causes", *Business and Management Review* 12 (2011), pp. 14-24
 170. Smith Kent W.; Stalans Loretta J. (1991), "Encouraging Tax Compliance With Positive Incentives: A Conceptual Framework and Research Directions", *Law & Policy*, Volume 13, Issue 1, pp. 35–53, disponibil și pe <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9930.1991.tb00056.x/abstract>, (accesat la 25.08.2015)
 171. Snowden Christopher (2012), "Drinking in the Shadow Economy", Discussion Paper No. 43, The Institute of Economic Affairs, London

172. Spicer Michael W.; Becker Lee A. (1980), "Fiscal inequity and tax evasion: An experimental approach", *National Tax Journal*, 33(2), pp.171-175; disponibil și pe http://www.jstor.org/stable/41862299?seq=1#page_scan_tab_contents, (accesat la 24.08.2015)
173. Stiglitz Joseph E.; Walsh Carl E. (2005), *Economie*, Editura Economică, București, pp.33-36; 191-193
174. St. Marie Joseph J.; Stanton Samuel S. Jr.; Naghsipour Shahdad (2006), "A Shadow Economy Model of Ethnic Conflict", Annual Meeting of the Midwest Political Science Association, Chicago, IL, April, 2006, disponibil pe http://www.researchgate.net/publication/228470780_A_Shadow_Economy_Model_of_Ethnic_Conflict, (accesat la 12.09.2015)
175. Stoumann Jakob (2007), "Moving Out of the Shadow Economy - Tools and Methods for an Inclusive Entrepreneurship Approach", disponibil pe http://www.wikipreneurship.eu/images/d/d9/Moving_Out_of_The_Shadow_Economy_v2.pdf, (accesat la 07.01.2015)
176. Tanzi Vito (1999), "Uses and Abuses of Estimates of the Underground Economy", *The Economic Journal*, Vol. 109, No 456, June 1999, pp. 338-347
177. Tănase Iulian-Viorel, *Psihologie Economică*, Universitatea "Titu Maiorescu", curs, <https://www.scribd.com/doc/24997612/PSIHOLOGIE-ECONOMIC%C4%82>, p.11, (accesat la 30.01.2015)
178. Teobaldelli Désirée, Schneider Friedrich (2013), "The Influence of Direct Democracy on the Shadow Economy", *Public Choice*, December 2013, Volume 157, Issue 3-4, pp 543-567, disponibil și pe <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11127-013-0098-2>, (accesat la 21.07.2015)
179. The Heritage Foundation in partnership with Wall Street Journal; 2015 index of economic freedom, disponibil pe <http://www.heritage.org/index/download>, (accesat la 17.08.2015)
180. Thießen Ulrich (2010), "The Shadow Economy in International Comparison: Options for Economic Policy Derived from an OECD Panel Analysis", DIW Berlin German Institute for Economic Research, disponibil pe https://www.diw.de/documents/publikationen/73/diw_01.c.358296.de/dp1031.pdf, (accesat la 16.06.2016)
181. Thompson Suzanne C. (1981), "A complex answer to a simple question: Will it hurt less if I can control it?", *Psychological Bulletin*, 90, pp. 89-101
182. Thompson Suzanne C.; Schlehofer Michèle M., "Perceived Control", http://cancercontrol.cancer.gov/brp/constructs/perceived_control/perceived_control.pdf, (accesat la 02.02.2015)
183. Torgler Benno (2003), "Tax morale, rule-governed behaviour and trust" *Constitutional Political Economy*, 14(2), pp. 119-140
184. Torgler Benno (2006), "The Importance of Faith: Tax Morale and Religiosity", *Journal of Economic Behavior and Organization*. 61 (1), pp. 81-109
185. Unger Brigitte; Siegel Melissa; Ferwerda Jorans; Wouter de Kruijf; Busuioc Madalina; Wokke Kristen; Greg Rawlings (2006), "The Amounts and the Effects of Money Laundering", Ministry of Finance, Amsterdam, disponibil și pe <https://www.rijksoverheid.nl/...the-amounts-and-the-effects-of-money-laun...>, (accesat la 12.02.2016)
186. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2016), <https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/globalization.html>, (accesat la 05.02.2016)
187. Van Eck Robert (1987), *Secondary Activities and the National Accounts*, Central Bureau of Statistics, Voorburg
188. Vatican (1993), *Catechism of the Catholic Church*, Citta del Vaticano disponibil pe http://www.vatican.va/archive/ccc_css/archive/catechism/p3s2c2a7.htm, (accesat la 28.07.2015)
189. Vihanto Martti (2003), "Tax evasion and the psychology of the social contract" *Journal of Socio-Economics*, 32(2), pp. 111-125
190. Vîrjan Bogdan (2011), *Infraacțiunile de evaziune fiscală*, Editura C.H.Beck, București, pp. 44-48

191. Vogel Joachim (1974), "Taxation and public opinion in Sweden: An interpretation of recent survey data", *National Tax Journal*, 27(1), pp. 499-513
192. Voicu Cristina (2012a), "Știința economică și teoria economiei "subterane" ", *Economie teoretică și aplicată, Volum XIX, No. 7(572)*, București, p. 56
193. Voicu Cristina (2012b), *Statutul conceptual al naturii economiei "subterane"*, București, Economie Teoretică și Aplicată, Volume XIX, No. 3(568), pp. 96-107
194. Vroman Wayne (2002), "Unemployment Insurance and Unemployment Assistance: A Comparison", *The World Bank, Social Protection Discussion Paper*, No. 0203, disponibil pe <http://siteresources.worldbank.org/SOCIALPROTECTION/Resources/SP-Discussion-papers/Labor-Market-DP/0203.pdf>, (accesat la 08.09.2015)
195. Wallshutzky Ian. G. (1984), "Possible causes of tax evasion", *Journal of Economic Psychology*, 5(1), pp. 371-384
196. Wenzel Matiaske (2002), "Tax compliance and the psychology of justice: Mapping the field " In V. Braithwaite (coord.), *Taxing Democracy: Understanding tax avoidance and evasion*, (pp. 41-69), Aldershot UK: Ashgate, disponibil și pe http://valerie.braithwaite.net.au/home/tax_compliance, (accesat la 24.08.2015)
197. Wenzel Matiaske (2005), "Motivation or rationalization? Causal relations between ethics, norms and tax compliance", *Journal of Economic Psychology*, 26(4), pp. 491-508
198. Wenzel Michael (2007), "The Multiplicity of Taxpayer Identities and Their Implications for Tax Ethics", *Law and Policy* 29(1), pp.31-50, disponibil și pe <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9930.2007.00244.x/full>, (accesat la 28.08.2015)
199. Whitford David M. (2005), "Martin Luther, Internet Encyclopedia of Philosophy", disponibil pe: <http://www.iep.utm.edu/luther/>, (accesat la 28.07.2015)
200. Yaw A. Debrah (2007), "Promoting the informal sector as a source of gainful employment in developing countries: insights from Ghana", *The International Journal of Human Resource Management*, 18(6), 1063, <https://cronfa.swan.ac.uk/Record/cronfa2236>, (accesat la 15.05.2015)
201. Yikona Stuart; Slot Brigitte; Geller Michael; Hansen Bjarne; Fatima el Kadiri (2011), "Ill-gotten money and the economy : experiences from Malawi and Namibia" Financial Market Integrity, Finance and Private Sector Development, The World Bank, disponibil pe http://siteresources.worldbank.org/EXTFINANCIALSECTOR/Resources/Ill_gotten_money_and_economy.pdf, (accesat la 12.02.2016)
202. Walker John (1999), 'Measuring the Extent of International Crime and Money Laundering'. Prepared for KriminálExpo, Budapest, June 9th, 1999, disponibil și pe <http://www.johnwalkercrimetrendsanalysis.com.au/ML%20method.htm>, (accesat la 05.02.2016)
203. Walker John; Unger Brigitte (2009), "Measuring Global Money Laundering: "The Walker Gravity Model"", *Review of Law & Economics* 5:2, pp. 821-853, disponibil și pe [http://www.urosario.edu.co/observatorio-de-lavado-de-activos/imagenes/Walker-Unger-\(2009\).pdf](http://www.urosario.edu.co/observatorio-de-lavado-de-activos/imagenes/Walker-Unger-(2009).pdf), (accesat la 05.02.2016)
204. Waseem Ahmad Khan; Prince Fawad Ahmad (2014), "Causes of Tax Evasion in Pakistan: A case study on southern Punjab", *International Journal of Accounting and Financial Reporting*, ISSN 2162-3082, 2014, Vol. 4, No. 2, pp. 273-292
205. Weber Max (1993), *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, Editura Humanitas, București, 1993
206. Wickberg Sofia (2013), "Literature review on the linkages between illicit economy and corruption", disponibil pe: <http://www.u4.no/publications/literature-review-on-the-linkages-between-illicit-economy-and-corruption/>, (accesat la 15.01.2016)
- Instituții (rapoarte de activitate, studii, strategii perioada 2004-2014), legislație, resurse web*
207. Agenția Națională de Administrare Fiscală - <https://www.anaf.ro>
208. Consiliul Fiscal - www.consiliulfiscal.ro
209. Consiliul Superior al Magistraturii - www.csm1909.ro/

210. Curtea de Conturi - www.curteadeconturi.ro/
211. Inspekția Muncii - www.inspectmun.ro/
212. Institutul Național de Statistică - www.insse.ro/
213. Ministerul Justiției - www.just.ro
214. Oficiului Național de Prevenire și Combatere a Spălării Banilor - www.onpcsb.ro/
215. Poliția Română – politiaromana.ro/
216. Legea nr. 218/2002 - privind organizarea și funcționarea poliției române
217. Legea nr. 207/2015 - privind Codul de Procedură Fiscală
218. Legea nr. 656/2002 - pentru prevenirea și sancționarea spălării banilor, precum și pentru instituirea unor măsuri de prevenire și combatere a finanțării actelor de terorism
219. HG 109/2009 – Organizarea și funcționarea Agenției Naționale de Administrare Fiscală
220. Ordonanța Guvernului nr. 61/2002 – privind colectarea creanțelor bugetare
221. Strategia ANAF pe termen mediu (2013 - 2017)
222. Legea privind societățile comerciale (L. nr.31/1990)
223. Legea pentru prevenirea și combaterea evaziunii fiscale(L.nr. 241/2005)
224. Legea privind Codul vamal al României (L.nr. 86/2006)
225. Legea protecției mediului (OUG nr.195/2005)
226. Legea privind drepturile de autor și drepturile conexe (L. nr.8/1996)
227. Codul silvic (L.46/2008)
228. O.U.G. 23/2008 privind pescuitul și acvacultura
229. <http://www.transparency.org/research/cpi/overview%20for%20details>
230. <http://www.economieislamica.ro/zakat>
231. www.thearda.com/ras/